

# 1821 AYVALIK İSYANI

ZEKİ ARIKAN

Ayvalık reayasının dahi izhar-ı isyan etmelerine dair Halet Efendi ol havalide bulunan bazı müteallikatından varid olan evrakı mecalis-i meşverette endahte-i meydan-ı kelim ve iddiay-ı iktizay-ı katliâm etmede ise de...

Şanizade, IV, 100.

Ayvalık'ın tahribi dahi Halet Efendi'nin garazkârlığı âsarındandır... Böyle mamur bir beldenin tahribi ile varidatın tenkisi badi-i teessüf olmuş ise de Dürrizade'nin senevî yüzbin gurusluk iradı çürümüş olduğu cihetle Halet Efendi'ye mucib-i memnuniyet olmuştur.

Cevdet, XI. 206-207.

Les Aivaliotes poussèrent un cri de joie, croyant que leurs compatriotes allaient éteindre l'incendie. O déception! Les libérateurs n'entrèrent dans les maisons que pour les piller.

Les Grecs à toutes les époques, 312.

## Giriş

XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda isyanlar, ayaklanmalar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Fakat bu isyanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak amacına yönelik olmadığı anlaşılmaktadır. Ne var ki XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan uluslarda başlayan isyan ve ihtilal hareketleri bağımsız bir takım devletlerin kurulmasına ortam hazırlamış ve bu hareketler durum ve koşullara göre büyük devletler tarafından desteklenmiş ve bu sayede başarıya ulaşmıştır. Profesör Yusuf Akçura<sup>1</sup>, imparatorluğun bu sürecini haklı olarak *Dağılma Devri* diye adlandırmaktadır. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu, söz konusu yüzyılda tam anlamıyla bir dağılma aşamasına gelmiştir. Bu ayrılıkçılık hareketleri<sup>2</sup> Balkan Yarımadası'ndan Mora'ya ve Arabistan'a kadar uzanıyor, kimi zaman "ulusal", kimi zaman "dinsel" ve kimi zaman da "etnik" bir renk alıyordu. Şunu da belirtmek gerekir ki imparatorluktaiki ayrılıkçılık hareketleri yalnız gayrimüslim reayayı ilgilendirmiyordu. Müslüman olan uyruklarda da imparatorlukta

<sup>1</sup> *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII-XIX. asırlarda)*, Ankara, 1985.

<sup>2</sup> İlber Ortaylı, "Milliyetçilik Akımları", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, 1025-1036.

ayrılıp bağımsız olmak duygularının geliştiği görülmektedir. Nitekim XVIII. yüzyılın sonlarında Arap Yarımadası'nda başlayan Vehhabilik hareketi<sup>3</sup> dinsel bir akım gibi görünüyorsa da aslında Türk egemenliğini tanımamak ve Arabistan Yarımadası'nda bir Arap devleti kurmak amacını güdüyordu. Aynı şekilde Napolyon'un Mısır seferiyle<sup>4</sup> *Mısır Mısırlılarından* ilkesi ortaya atılmış ve burada da ayrılıkçılık hareketinin tohumları ekilmişti. Bunun yanında imparatorluğun yine Müslüman olan çeşitli kavim ve uyruklarında da bağımsızlık duyguları gelişmeye başlamıştı.

“Milliyetçilik” akımının gelişmesi, bu bağımsızlık hareketlerinin çıkış noktası olmuştur. Özellikle Fransızların Doğu Akdeniz'e gelmesiyle bu alandaki etkinliklerine hız verdikleri bilinmektedir. Hattâ Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan halkların bağımsızlık eğilimlerinin körüklenmesi Fransız propagandasının çıkış noktası olmuştur. Böylece Fransızlar, imparatorluk içindeki uyrukların ayrı birer ulus oldukları tezini işlemek suretiyle bağımsızlık duygularını pekiştirmeye çalışıyorlardı<sup>5</sup>. Özellikle gayrimüslim reaya arasında yürütülen propagandaların çok geçmeden etkilerini göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. Panislawcılık akımının<sup>6</sup> gelişmesi, Çarlık Rusya'nın Ortodoks ve Slav uyrukların ayrılıkçılık hareketlerini desteklemesi de Osmanlı Devleti'nin dağılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak şu noktayı da belirtmek gerekir ki Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasını yalnız “milliyetçilik” akımının gelişmesiyle açıklamak yeterli değildir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulların da bunda etkili olduğuna şüphe yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomik durumunun bozulması, vergilerin ağırlığı, Yeniçerilerin ve yöneticilerin zorbalıkları, Müslüman reaya ile gayrimüslim reaya arasındaki ilişkilerin zedelenmesi de hem imparatorluğun çöküşünde<sup>7</sup> hem de bağımsızlık hareketlerinin başlamasında önemli bir rol oynamıştır.

1821 yılında patlak veren Mora İhtilali, XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan en önemli olaylardan biri olarak görülmektedir. Burada bu isyanı hazırlayan nedenleri ve koşulları

<sup>3</sup> Bu konuda bk. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309, II, IV, VII, VIII, XII tür. yer. R. Dozy, *Tarih-i İslamiyet*, (Çev. A. Cevdet), Kahire, 1908, II, 531-554, Y. Akçura, *a.g.e.*, 21-25, N. Çağatay, “Vehhabilik”, *İslâm Ansiklopedisi* (IA), cüz. 138, 262-269.

<sup>4</sup> Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, 1938.

<sup>5</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1983<sup>4</sup>, V, 102.

<sup>6</sup> C. Jelavich, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism*, Berkeley-California, 1959.

<sup>7</sup> B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Metin Kırathı), Ankara, 1970.



inceleyecek değiliz. Klasik Osmanlı kaynakları<sup>8</sup>, bu konuda az çok yeterli bilgi vermekte, arşivlerimizde ise henüz tam anlamıyla gün ışığına çıkarılmamış sayısız belge bulunmaktadır<sup>9</sup>. Batı dillerinde Yunan isyanına ilişkin zengin bir kaynakçanın varlığını belirtmeye gerek bile yoktur<sup>10</sup>. Bunu işaret ettikten sonra kısaca şu noktayı belirtelim ki 1814 yılında Odesa (Hocabey)'da kurulan Filiki Etery'a (Hetaria tön Philikon)'nın planlı ve düzenli çalışmaları, imparatorlukta ki bütün Rum reayayı ayaklandırabilecek bir duruma getirmiştir<sup>11</sup>. Ancak Mora ve dolayları Tepedelenli Ali

<sup>8</sup> Yunan isyanı konusunda derli toplu bilgi veren en eski Osmanlı tarihçilerinin başında Şanizade Ataullah Efendi gelmektedir. Şanizade'nin vakanüvis olarak işlediği dönem (1808-1821), Mora ayaklanmasının çıkışını da kapsamaktadır. Bu bakımdan Rum ihtilalini hazırlayan koşullar, isyanın patlak vermesi ve 1821 yılı olayları *Şanizade Tarihi* (İstanbul 1290-1291, III, 139 ve ötesi IV)'nde ayrıntılı olarak yer almış bulunmaktadır. Vakanüvis olarak 1821'den sonraki olayları (1825'e kadar) işleyen Esat Efendi'nin Tarihi ise basılmamıştır (M. Aktepe, "Esat Efendi", *IA*, IV, B. Kütükoğlu, "Vekayinüvis", *IA*). Yunan isyanı konusunda oldukça ayrıntılı bilgi veren tarihçimiz şüphesiz Ahmet Cevdet Paşa'dır (*Tarih*, İstanbul 1309, c. XI-XII). Cevdet Paşa, Şanizade ve Esat Efendi'nin verdiği bilgileri aktarmak yoluna gitmemiş, yeni bir arşiv taramasına girilerek yığınla belgeyi gözden geçirmiş ve birçok belgelerin de suretlerini eserine koymuştur. Üstelik Cevdet Paşa bu olay üzerine bizim kaynaklarımızın verdiği bilgilerle de yetinmemiş Mora İhtilaline ilişkin Avrupa'da yayımlanan belli başlı eserlerden yararlanma yoluna gitmiştir (Bk. Z. Arıkan, "Cevdet Paşa'nın tarihinde kullandığı yabancı kaynaklar...", *Ahmet Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul 1986, 173-197). Cevdet Paşa'nın Sp. Trikoupis'in *Hellenlerin Bağımsızlık Savaşı* (Ιστορία της 'Ελληνικής 'Επανάστασης, London, 1862<sup>2</sup>) başlıklı eserini de sık sık kaynak göstermesi dikkati çekmektedir. Yunan isyanıyla ilgili bir başka önemli kaynak ta Morali Melek Ahmet Bey'in eseridir. Melek Ahmet Bey, "Etery'a'nın birinci mürettibi Aksanto'nun tesis-i ihtilale dair olan risalesini ve Tevarih-i Yunaniye'nin münderecat-ı mühimmesini tercüme" etmiş (krş. Cevdet, I, 12; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, III, 145-146) ve kendi araştırmalarını da buna eklemiştir. Cevdet Paşa'nın belli başlı kaynaklarından olan bu eser basılmamıştır.

<sup>9</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin (BOA) değişik fonlarında bulunan dağınık belgeler dışında iki tasnif, konumuz açısından önemlidir. Bunlardan birincisi *Hattı Hümayun* (HH) tasnifidir ki burada Yunan ihtilaliyle ilgili yüzlerce belge bulunmaktadır. Ancak bu tasnifin kronolojik bir sıraya göre yapılmamış olması, yeni harflerle hazırlanmış 31 ciltlik büyük boy katalogların da dizinlerinin bulunmaması araştırma açısından büyük zaman kaybına yol açmaktadır. Diğer bir tasnif de *Mühimme Defterleridir* (MD). Bu defterler, isyanın başlangıcı, gelişmesi ve bu konuda taşra ile yapılan yazışmaların suretlerini kapsamaktadır. Özellikle 239 numaralı 1236 (1821) tarihli defterden itibaren isyanın çıkışı ve seyrini, askeri hazırlıkları vb. adım adım bu defterlerden izlemek mümkün görülmektedir.

<sup>10</sup> J. Ancel, *Manuel historique de la question d'orient* (1792-1930), Paris, 1931, 65 ve ötesi; M.S. Anderson, *The Eastern Question*, London, 1966, 402-403; S.J. Shaw-E.K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge Univ. Press, 1971, II, 443-444. L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Newyork, 1961<sup>3</sup>.

<sup>11</sup> Cevdet Paşa (XI, 76) derneğin amacını "kadimi Yunanistan'ın ihyası olmayup maksatları pek büyük idi. Payitahtı İstanbul olmak üzere İstanbul Rum Patriğine tabi olan

Paşa'nın nüfuzu altında bulunduğundan, Rumlar kendisinden çekinmekteydiler. Hattâ Tepedelenli Ali Paşa, Eteryanın çalışmalarıyla ilgili pek çok bilgi toplamış ve durumu Babîali'ye bildirmişti<sup>12</sup>. Fakat gençliğinde Fenerli Rum beylerin hizmetinde bulunmuş olan Rikâbî Hümayun kethüdası Halet Efendi, hemen hemen bunların adamı durumuna gelmiş ve Ali Paşa'yı fermanlı ilan ettirmek için hazırladığı tuzaklar, isyan için daha elverişli bir ortam hazırlamıştır. Öyle ki Tepedelenli Ali Paşa, Rumların ayaklanmasını destekleyecek bir yola girmekten de geri kalmadı. Halet Efendi, bu ihtilalle ilgili yapılan hazırlıklar konusunda devlete verilen bilgileri saklamak suretiyle tutum ve davranışlarını ihanete kadar götürmekten çekinmedi<sup>13</sup>. Halet Efendi'nin entrikalarıyla Tepedelenli Ali Paşa isyan edip fermanlı olunca, Rumlar da onun baskısından kurtuldular. Artık ayaklanmanın başlayacağı kanısına vardılar. Ancak ihtilal Mora'da değil Eflak ve Boğdan'da patlak verdi. Eterya üyeleri, ayaklanmanın önce Mora'da başlatılmasını istedikleri halde Eterya'nın genel başkanı (Nazırı umumi) Alexandre İpsilanti, Eflak ve Boğdan'da harekete geçilmesini uygun buldu<sup>14</sup>. Çünkü böylece Rusya'nın yardımı sağlanacak<sup>15</sup>, Sırp, Rumen ve Bulgarların da bu isyana katılmalarına çalışılacaktı.

İpsilanti 3000 kişilik bir kuvvetle Boğdan'ın merkezi Yaş üzerine yürüdü. Osmanlı kaynaklarına göre İpsilanti'nin amacı, "*Rum milletini ayaklandırub elinden gelir ise berü tarafa ubur ile Millet-i İslamiyeyi ayaklar altına almak*" idi<sup>16</sup>. Ancak bu hareket Çar tarafından onaylanmadığı gibi

---

bilcümle Rumlardan mürekkep bir devlet tesis yani Şark imparatorluğunu teşkil imiş..." diye belirttikten sonra "Rumların ittifakı bir gayret-i milliye üzerine müesses olub Eterya azası bu uğurda mal ve canlarını meydana koyup gayet fedakârane çalışırlardı" (XI, 143) demektedir.

<sup>12</sup> M.C. Baysun, "Ali Paşa, Tepedelenli", *IA*, I, 343-348.

<sup>13</sup> M.C. Ş. Tekindağ, "Halet Efendi", *IA*, V/1, 123-125. Cevdet Paşa (XI, 165, 204) Rum İhtilalinin Halet Efendi'nin "mahsul-u a'mâl-i seyyiesi" olduğunu belirtmekte ve Rum fetretine onun "sebebi" olduğunu yazmaktadır. Tepedelenli Ali Paşa ise son yıllarında Eterya'yı destekler bir tavır takınmaktan çekinmemiştir. Bk. M.C. Baysun, "Ali Paşa, Tepedelenli", *IA*, I, 343-348.

<sup>14</sup> Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak ve Boğdan) isyanları ve Avrupalıların isyan karşısındaki tutumları", *Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1986, 114-132.

<sup>15</sup> İpsilanti yayınladığı bildirimlerde (*HH*, 40280 D, Cevdet, XI, 248-250) Rusya'nın adını açıkça anmıyor fakat Türkleri cezaya çarptırarak korkunç bir kuvvetin karşı durmakta olduğunu belirtiyor, böylece Rus yardımını ima ediyordu (krş. N. Iorga, *Osmanlı Tarihi Çev.* B.S. Baykal), Ankara, 1954, V, 248).

<sup>16</sup> *MD* 239, 24-25.



Rusya'nın bu işle ilgisi olmadığı konusunda da Babiâli'ye resmen güvence verildi<sup>17</sup>.

Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan isyanını bastırmakta geç kalmadı. Bir yandan askerî hazırlıklar yapılırken diğer yandan da birtakım tedbirlerin alınması yoluna gidildi<sup>18</sup>. Osmanlı kuvvetleri, Eflak ve Boğdan'a girince aralarında Arnavut, Bulgar, Rumen ve daha başka uluslardan toplanmış derme çatma Rum ordusu bir meydan savaşına girişmek cesaretini gösteremedi. Öncü kuvvetler kolayca yok edildi. İsyanın elebaşları Rus ve Avusturya sınırlarına doğru kaçtılar. İpsilanti ağır bir yenilgiye uğrayarak Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı<sup>19</sup>.

Eflak ve Boğdan isyanlarının bastırıldığı sırada bütün Rumların ayaklandıkları haberi Babiâli'de bir bomba gibi patladı. Rumlar, Paskalya gecesi birdenbire ayaklanarak Müslümanlar üzerine saldırmak ve hattâ bu cinayetleri Tepedelenli Ali Paşa'ya yüklemek için aralarında anlaşmışlardı. Mora'nın kasaba ve köylerine papaslar göndererek Rum reayasını bu konuda gizlice uyarmışlardı. İsyanın bütün Akdeniz adalarına ve hattâ Kıbrıs'a sıçrayacak şekilde planlandığı anlaşılmaktadır<sup>20</sup>. Fakat 12 Cemaziyelahir 1236 (17 Mart 1821) tarihinde ortaya çıkan Arhos olayı<sup>21</sup>,

<sup>17</sup> MD 239, 19-20, 24-25.

"...hadise-i merkumenin zuhuru Rus hududunda vaki olmak mülahesesiyle keyfiyet Rusya Devletinin der-i devletimde mukim elçisinden devletine resmen sual olundukta mersum Aleksandri ve hevdarlarının cesaret eyledikleri fesad ve şikaka Rusya Devletinin kat'a rıza ve methali olmadığını mukaddem ve muahhar resmî ve kat'i cevap vermiş olduğundan..." İstanbul'da bulunan Rus elçisi, Türkiye'deki Rus tüccar ve uyruklarına sonra da Rusya Devletinin konsoloslarına gönderdiği 22 Mart 1821 tarihli bir beyannamede "Rum milletinin Devlet-i Aliyye aleyhinde"ki "umumi isyanı"nın desteklenmemesini bunu destekleyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını bildiriyordu (HH 40726; Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, 256).

<sup>18</sup> Yücel Özkaya, *agy.*, 122-130.

<sup>19</sup> Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, 260-261. Şu noktayı da belirtelim ki isyandan haberi olmadığını ve *âsileri* desteklemediğini resmen Babiâli'ye bildiren Rusya, Hocabey'e kaçan Rum firarilerini kabul ile onlara 100.000 ruble nakit para göndermekten kaçınmamıştı (Özkaya, *göst. yer.*, 123).

<sup>20</sup> Kıbrıs'ın Dağ kazasında bulunan Ayayani Köyü sakinlerinden Timotro (Dimitri)'nin takririnde şöyle deniliyordu: "Paskalya gecesi saat altıda nefis-i Lefkoşe'de top endahat olunacaktır. Mesmuu olduğu vakitte bilcümle reayalar âlat-ı harp ile âcilen Lefkoşe'ye hücum eylemelerini ve Lefkoşe Kalesi'ni zapt u rapt ve ehl-i İslamî katl ve ihlak ve bilumum cezire-i mezburu zapt u rapt için ittifaklarını tenbihen hâla Başpiskopos Gebranyus'un Rumü'l ibare mektubu kendü âdemisi karye-i mezkûre getirüb kinisada kıraat ve bu vechile reayalara ekiden tenbih edüb badehu mektub-u mezkûru sair karyelere gönderüb mecmuu kinisalarda kıraat ettürdüler" (HH 37750 J.)

<sup>21</sup> Cevdet, XI, 146-147.

bu isyanın tasarlanan günden önce patlak vermesine yol açtı. Rum reayasının isyanı karşısında devlet adamları ne yapacaklarını şaşırıldılar. Sadrazam, şeyhülislam, Halet Efendi ve Yeniçeri ağası padişahın huzuruna çıkarak Rumların isyanı konusunda bilgi verdiler. II. Mahmut (1808-1839) hiddete kapılarak bütün Rum reayasının katlini emretti. Şeyhülislamlıktan alınan bir fetvada Rum reayasına “*harbî*” hükümlerin uygulanacağı, âsilerin katledileceği, mallarının ganimet olarak alınacağı, kadın ve çocuklarının esir sayılacağı belirtiliyordu<sup>22</sup>. Ancak bu sırada kimi devlet adamları, Rum patriği, bazı metropolitler ve söz sahipleri araya girip bu fesatta parmağı olmayanların bağışlanmasını dilediler. Bunun üzerine fesada karışanların araştırılarak cezalarının verilmesi, suçsuz olan reayaya ilişilmemesi konusunda irade çıktı<sup>23</sup>.

Babiâli’ye ulaşan raporlar, ayaklanmanın kısa sürede Mora Yarımadası’nın her yerine yayıldığını açıkça ortaya koyuyordu<sup>24</sup>. Hattâ Yedi Yunan Adası ve daha başka yerlerde bulunan Yunan firarileri hemen

<sup>22</sup> MD 239, 47: “Rum taife-i şeriresinin habaset encamları her taraftan davranub mazallahutaala millet-i Muhammediyeyi ayaklar altına almak ve ellerinden gelür ise külliye ortadan kaldırmak üzere milletçe müttehid ve müttefik oldukları şimdi tebeyün etmiş ve mukaddeme-i hiyanetleri bu vechle zuhur eylemiş olmaktan naşi bunca nan ve ni’mi saltanat-ı seniyyemle perverde olan ehl-i zimmet reayanın bu surete cesaretleri resm-i raiyete minküllil vücuh münafi ve o misüllü usat harbî kefere hükmünde olarak haklarında muamelesinin icrası lazım geldiği bedihi olduğuna mebni keyfiyet canib-i şeriat-ı garradan istifa olundukta bilad-ı İslamiye’den bir belde mütemekkin olan zimmiler itaatü’l emirden bilkülliye huruç ve muharebeye tasaddi ve nice ehl-i İslamı katl ile muharip oldukları zahir olsa ol taife hakkında harbî ahkâmı caiz olmağla taife-i mersume ile mukatele ve muharebe olunub emvalleri ganimet ve nisvan ve sabileri seby ve istirkak olunması şer’an caiz olur mu? Elcevab: Olur, deyişü fetvay-ı şerife verilmiş ve mucibince ol makule isyan eden reayanın evlad ve iyalleri seby ve istirkak ile malları iğtinam olunması hususuna ruhsatı havi taraf taraf evamir-i celile-i padişahanem neşr ve tisyar olunmuş olmağla bu vakit bir dakika ve bir an tevakkuf ve âram edecek günler olmadığını bilüb vusul-i emr-i şerifimde kangı mahalde bulunur isen heman der-an saat hareket ve iki konağı bir ederek bir an akdem ve bir dakika mukaddem...”

<sup>23</sup> Cevdet, XI, 127-128. “Benim vezirim salb ve siyaset olunan papaslardan maada millet-i Rumdan bu fesadda methali olan sairleri dahi güzelce teccüss olunarak siyaset olunup madde-i fesada vakıf olmayan esnaf ve aceze makulelerinin dahi alışverişleriyle meşgul olmaları için...” (HH 17530). Ayrıca krş. Z. Arıkan, “1821 Yunan İsyanının Başlangıcı”, *Askeri Tarih Bülteni*, 22 (1987), 97-132.

<sup>24</sup> “Mora reayasının ekserisi bugünlerde alem-i efraz-ı bağı ve tuğyan olmuş ve Ağrıboz sancağında vaki bazı kazalar reayası dahi ayaklanmış ve Salina kazası zabt kılınmış velhasıl uhdenizde olan Selanik sancağının ötesi karışmış idüğü...” (MD 239, 46-47); “Selanik kurbünde Lankaza hası ve Bazargâh nahiyesi kuralarının reayaları dahi isyan edüb...” (HH 38474; HH 38476); “Yanya ve Devline (Delvine) ve Prevez ve Narda ve Karlili ve İnebahtı reayası bütün bütün ayaklanmış ve Ağrıboz sancağı reayası dahi mukaddem madde-i isyanı



Mora'da toplanarak Mora'nın her tarafını kan ve ateşe boğmakta gecikmediler<sup>25</sup>. Müslüman halk, kendilerini korumak için kalelere sığınmaya çalışıyor, Rum kaptan ve despotlar henüz isyana katılmamış reyayı kışkırtıyor, hattâ bunları tehdit ederek kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı<sup>26</sup>. Âsiler artık Türklerle bir arada yaşamının söz konusu olamayacağı tezini savunuyorlardı<sup>27</sup>. Sultan II. Mahmut, bütün bu olup bitenleri “*akıl erişmez bir şey*” olarak niteliyor ve bu kadar kan akmakla birlikte Rumların asla telaşa kapılmadığına şaşıyordu<sup>28</sup>.

Mora isyanı çok geçmeden bütün adalara<sup>29</sup> sıçramakta gecikmedi. Kıbrıs, Sakız<sup>30</sup>, Sisam, İstanköy ve Girit<sup>31</sup> adalarında ayaklanmalar baş gösterdi. “*Rum gâvurlarının cemiyetleri günbegün çoğalmakta her ne kadar rehiner alınmış ise dahi yine faidesi olmayup ateş gibi birbirine sari olmakta*” idi<sup>32</sup>. Adalar ve Batı Anadolu kıyıları için asıl büyük tehlike, bütün Akdeniz'in Osmanlı kaynaklarında *izbandit*<sup>33</sup> denilen eşkiya teknelerinin saldırılarına açık bir duruma gelmesiydi. “*Rum taifesinin taraf taraf fesat ve hiyanetleri vukuu ile Akdeniz'de dahi bir takım izbandit tekneleri geşt ü güzar ve şuraya buraya dahl ve hasar etmekte oldukları*” anlaşılıyordu<sup>34</sup>. Çamlıca (Hydra), Suluca (Sütlüce,

ilan etmiş...” (HH 40684); “Bundan evvelce Gerniş (Greniş) kasabasına girmiş olan hayadid Yenişehir nevahisinden olan Agrafa'ya gelüb sair haydutları başlarına cem ve Agrafa nahiyesinin havi olduğu elliden müteceviz karyeleri reayasını iğfal ile...” (HH 39008); “Karhili ve Nebahti reyası dahi madde-i tuğyanı ilan eylemiş...” (HH 40579).

<sup>25</sup> Cevdet, XI, 147.

<sup>26</sup> Karhili sancağına bağlı Kerbeniş (Gerniş) despotunun çevre köylerine yazdığı bir mektupta şöyle deniliyordu: “...Rum milleti ayak altında iken kalktular. Siz bunlara itimad etmezsiniz. Birkaç Rumu Türkler öldürmekle korkdunuz. Gerçi anlar öldüler. Lakin anlar bizim sözumüzü dinlemeyüp memuriyetleri üzere hareket etmediler. Anın için öldüler. Şimdi her taraftan askerimiz geldi ve gençlerimiz geldi ve Türkün gavgamızdan gözü korkdu... Siz dahi cümleliz silahlanup taşra çıkasız...” (HH 21411 E).

<sup>27</sup> Iorga, V, 254: “Geri ağalar geri: Hıristiyanlarla Türkler artık bir arada yaşamıyorlar”.

<sup>28</sup> HH 38453.

<sup>29</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1986, 133-161.

<sup>30</sup> *Tarih-i Vak'a-i Sakız*, İstanbul, 1290.

<sup>31</sup> Cemal Tukin, “Girit”, *İA*, IV, 796.

<sup>32</sup> HH 40579.

<sup>33</sup> İzbandit İtalyanca *Sbandita*'dan gelmektedir. Haydut, yol kesici, şaki anlamında kullanılmakta aynı zamanda iri gövdeli ve korkunç tipleri de anlatmaktadır. Bk. Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul, 1317, I, 92.

<sup>34</sup> *Manisa Şer'iyye Sicilleri*, Manisa Müzesi (MŞS), defter, No. 256, s. 17: “Rum taifesinin taraf taraf fesad ve hiyanatleri vukuu ile Akdeniz'de dahi birtakım izbandit tekneleri geşt ü güzar ve şuraya burya dahl ve hasar etmekte olduklarına mebni...” kıyıların “takvi-

Spaetzo), İpsara (Psara) adalarında donatılan bu izbandit tekneleri hem Mora Yarımadası'ndaki âsileri destekliyor<sup>35</sup>, hem bütün Akdeniz'deki güvenliği tehlikeye düşürüyor<sup>36</sup>, hem de Batı Anadolu kıyılarına saldırarak Müslüman halkı öldürüyor ve yerli Rumları da isyana kışkırtıyordu. Çamlıca, Suluca, İpsara ve Doğu Akdeniz adaları 500 gemi donatacak güçte idi<sup>37</sup>. Bu gemilerin büyükleri firkateyni andırıyordu<sup>38</sup>.

Çamlıca ve Suluca'dan hareket eden sefineler, Mora Kısteli ile Rumeli Kısteli'ni geçip İnebahtı Körfezi'ne girmiş, bunlardan bazıları da Badra (Patras) önünde demirlemiş olduklarından bu çevreyi tamamen denetim altına almışlardı<sup>39</sup>. Boğazlar ve adalar arasındaki bağlantı da kesilmişti<sup>40</sup>. İzbandit teknelerinin sayıları gün geçtikçe artıyordu<sup>41</sup>. Eşkiya tekneleri

ye ve istihkâmı için" Sığıla sancağı mütesellimi İlyas ile sabık Maraş valisi olup o sırada İzmir'de oturan Seyyit Kalender Paşa görevlendirilmiş, İstanbul'dan gerekli topraklar toplanarak ve top arabacıların gönderileceği bildirilerek 3.000 nefer asker toplanması emredilmişti.

<sup>35</sup> "Preveze ve Narda reayası dahi Sulu keferesiyle ittifak ederek baş kaldırmış..." (HH 40579); "Yanya ve Delvine ve Preveze ve Karlılı ve Narda reayaları Sulu keferelerine mülhak olduğuna mebni cemiyetleri ziyade ve fesadları alevgir olmuş..." (HH 21411 E).

<sup>36</sup> "Akdeniz sevahilinde Çamlıca ve Suluca ve İpsara melaini külliyyetlü sefain ihracıyla geşt ü güzar etmekte olduklarından ve melain-i mesfurenin bu vechile hareketleri sair adalara dahi sirayet edüb ebnay-ı sebile isal-i hasarat eylemekte idüklerinden..." (HH 38528).

<sup>37</sup> "Çamlıca ve Suluca ve İpsara ve sair adalar reayaları üç kol olmak üzere beşyüz sefine tedarik ederek..." (HH 38987).

<sup>38</sup> "İşbu ada gemileri kesret üzere olduklarından başka büyükleri firkateyn misüllü olduğu Halep'ten Mora'ya gelirken Suluca taraflarına vusulümde re'yü'l ayn müşahede olunmuş idi "(Hurşit Paşa'nın ifadesi: HH 38528). Firkateyn: Üç direkli yelkenli gemi olup hem güvertesinde hem de ambarında top bulunurdu. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1948, 470-472.

<sup>39</sup> HH 38592.

<sup>40</sup> İzbandit teknelerinin Anadolu ile Akdeniz arasındaki bağlantıyı kesmesi, adaların beslenmesini zorlaştırıyor ve buralardaki askerleri zor durumda bırakıyor, bu durum büyük bir tehlike yaratıyordu. Şevval 1236 (Temmuz 1821) tarihini taşıyan ve *Sakız ceziresine zahire verilmesine ruhsatı havi* bir emir suretinden anlaşıldığına göre: "...Sakız ceziresinin mezruatu olmayub muhtaç oldukları zehairi tüccar sefinelerinden iştira edegeldükleri zahir ve elhaletü hazihi Akdeniz'de izbandit tekneleri geşt ü güzar etmekte olduğuna mebni muhafazada olan asakir-i İslâmın idare-i tayinatları zımnında cezire-i merkumeye zahire nakli lazimedenden idüğü bedihi ve zahir olmakdan naşi Sakız ceziresi için Mağnisa'dan Çeşme yakasına zahire nakl olunması" konusunda ruhsat istendiği belirtiliyordu. Buralarda üretilen zahirenin İstanbul'dan başka yerlere götürülmesi ve satılmasının yasak olduğu hatırlatılıyor (*Dersaadetten gayri mahalle nakl ve fûruhtu memnu...*) ancak bu hükümün *nizam-ı marekede tatbik olunacak mevaddan* olmadığı açıklanarak gerekli zahirenin Manisa'dan Çeşme'ye aktarılmasına izin veriliyordu (MŞS 256, 23; Krş. aynı defter, s. 55).

<sup>41</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet tasnifi (Askeriye), 16205.



çoğu kez Rus bandırası çektiklerinden bunlar, Rus ticaret gemilerinden ayırt edilemiyor, bu durum önemli sorunlar yaratıyordu. Böylece Rus bandırası altındaki tekneler, diledikleri yere girip çıkabiliyorlardı. Hattâ bunlar gerektiği zaman “*ehl-i İslama mahsus olan*” elbise giyiyor ve “*İslam sefinesinin sancağını küşad*” ederek Müslümanları gafil avlamak yolunu seçiyorlardı. Öte yandan Rus gemileri, bu eşkiya teknelerine sürekli cephane ve silah yardımı da yapıyordu<sup>42</sup>. Bu bakımdan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından İzmir voyvodası Mehmet Ağa, Babiâli’ye gönderdiği bir kaimede gerek Rusya’dan gelen gemilerin gerekse İzmir ve diğer iskelere Rus bayrağı altında girip çıkan gemilerin yoklanması ve güçlük çıkarılırsa bandıralarına aldırış edilmemesini öneriyordu<sup>43</sup>.

Çok geçmeden izbandit tekneleri bütün Batı Anadolu kıyılarını tehdit etmeye ve bu yörelerde yaşayan Rum reayası da kıpırdanmaya başladı. 1236 Şaban (1821 Mayıs) tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre<sup>44</sup>, Sisam Adası reayası da bütün bütün isyan etmiş, adada “*misafiret üzere*” bulunan 15 Müslümanı sekiz nefer adamlarıyla bir kaptanı da katletmiş ve geminin mallarını da yağma etmişlerdi. Hattâ voyvodalarını da yakalayıp hapsedmek cesaretini dahi göstermişlerdi. Çamlıca, Suluca ve diğer adalardan gelen gemiler, Kuşadası’nı tehdit etmeye başlamışlardı. İzbandit teknelerinden bazıları Menteşe sancağı kıyılarında dahi ortaya çıkmış “*şuraya buraya sarkıntılık*” etmeye başlamışlardı<sup>45</sup>. Çandarlı Kalesi’ne saldıran eşkiya, bu kaleyi yakmış, sonra tekrar izbandit teknelerine binerek uzaklaşmışlardı<sup>46</sup>. Çok geçmeden Ayvalık ve Yund Adası reayası da isyan ederek Edremit taraflarına saldırmaya başlamışlardı<sup>47</sup>. Maarız körfezi ve kalesi de eşkiyanın saldırılarına uğramaktan kurtulamadı. Çamlıca ve Suluca gemileriyle Maarız körfezine gelen Rum eşkiyası, 14 Şaban 1236 (17 Mayıs 1821) tarihinde Maarız körfezine girmiş ve içeride bir ada üzerinde bulunan Maarız Kalesi’nin savunmasız oluşundan yararlanarak bir baskınla burasını ele geçirmişlerdi. Kaleye giren izbanditler, buradaki topları gemilerine yükleyip kaçmışlardı<sup>48</sup>. Bu sırada Bergama kazasında toplanan 200 kadar kalyoncu askeri İstanbul’a gönderilmek üzere

<sup>42</sup> HH 38584.

<sup>43</sup> HH 38584.

<sup>44</sup> MD 239, 69-70, 107.

<sup>45</sup> MD 239, 109.

<sup>46</sup> HH 49373.

<sup>47</sup> MD 239, 76.

<sup>48</sup> MD 239, 77; Cevdet, XI, 179.

Ayazmend yakınındaki Kabakum iskelesinde iki çekdirmeye bindirilmişti. İskeleden yirmi mil kadar açıldıktan sonra Ayvalık ile Yund Adası arasında Rum korsanların saldırısına uğrayan bu denizcilerden altmış kadarı yüzerek karaya çıkabilmiş, geri kalanlar ya boğulmuş ya da eşkiya eline tutsak düşmüşlerdir<sup>49</sup>. Artık Mora isyanının etkisi bütün Batı Anadolu şehir ve kasabalarında görülmeye başlanmıştı. İzmir sık sık korsan teknelerinin saldırısına uğramaktan kurtulamıyordu. İzmir limanına giren teknelerin, yukarıda açıkladığımız gibi, Rus bandırası takmaları önemli sorunlar doğurdu. Şehirde Müslümanlarla Rumlar arasında ve hattâ Türklerle yabancı uyruklular arasında olaylar çıktı. Bu olaylarda pek çok Müslüman katledildi<sup>50</sup>.

Manisa'da da Yunan isyanına bağlı olarak kanlı olaylar patlak verdi. Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Bayram Paşa, sefere çıkmadan önce Sarraf Gümüş Gerdanoğlu Artin'i öldürdü. Yirmi beş elebaşı Artin'in cesedini mezardan çıkarıp mahkemeye götürdüler. Bunların peşine takılan halk mahkemeye saldırdı<sup>51</sup>. Bu "*fesat ve ihtilal*" sonunda Manisa hakimi Mehmet Sait, Hassa silahşorlarından Kasaba Voyvodası Ali ve nakibüleşraf Kaymakamı Esseyid Mustafa, mahkeme vekilharcı ve kolcu ve sair kimseler "idam ve itlaf" olundular<sup>52</sup>. Olaya karışanların bir kısmı yakalanarak öldürüldü. 19 kişi de firar etti. Manisa olayları "*pek büyük fezaht ve kabahat ve habaset ve belki kefereye muavenet ve din ve devlete hyanet*" olarak yorumlandı<sup>53</sup>. Beyşehir ve Niğde Sancakları mutasarrıfı olup Eceabad'a gitmekle görevlendirilen İsmail Paşa, "*Saruhan ve Aydın sancaklarını gereği gibi zabt ü rapt etmek*" için mütesellimliğe getirildi<sup>54</sup>. Manisa ahalisi 250.000 kuruş nezre bağlandı<sup>55</sup>.

<sup>49</sup> Şanizade, IV, 92; Cevdet, XI, 180.

<sup>50</sup> İzmir'de çıkan *Anadolu* gazetesinde bu olaylarla ilgili olarak yayınlanan bir yazı dizisinde oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ancak yazarı belli olmayan bu yazıda kaynak gösterilmediği gibi, dizinin de sonu gelmeden kesildiği anlaşılmaktadır. Bk. "Mora ihtilalinde İzmir katliamı", *Anadolu*, 23 Eylül-14 Teşrinievvel 1927 (Bu yazı dizisi konusunda beni uyaran Dr. Sabri Sürgevil'e teşekkür borçluyum).

<sup>51</sup> *MŞS* 255, 107-106 (Defter yanlış ciltlenmiştir); Çağatay Uluçay, "Manisa", *IA*, VII, 291.

<sup>52</sup> *MŞS* 256, s. 24.

<sup>53</sup> *MŞS* 256, s. 24.

<sup>54</sup> *MŞS* 256, s. 4. "Böyle vakitte bu misüllü fesad ve ihtilale bais ve badi olanlar her kim ise bittaharri icray-ı tedibat-ı layıklararı zımında... Elhac Yusuf Ziya dame mecdehu ile ocağ-ı âmirem tarafından bir nefer turnacı tayin ve irsal kılınmış olup zikr olunan Saruhan ve Aydın sancakların dahi gereği gibi zabt u rapt ile hüsn-i idareleri lazımeden olduğuna binaen..." (Krş. aynı defter, s. 29).

<sup>55</sup> *HH* 33306, 33306 A, 33306 B. Krş. *HH* 18137.



Bütün Ege kıyılarının Rum korsan teknelerinin saldırısına uğradığı, Müslüman halkın katledildiği, yerli reayanın isyana zorlandığı ve Batı Anadolu'nun şehir ve kasabalarında kanlı olayların ortaya çıktığı sırada Ayvalık'ta patlak veren ayaklanma, Mora ihtilalinin ne kadar tehlikeli boyutlara ulaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu incelemenin amacı da 1821 yılında Avalık'ta patlak veren ayaklanmayı ortaya koymaktır.

### *İsyan öncesi Ayvalık*

Ayvalık, Edremit Körfezi'nin güneyinde ve Midilli Adası'nın karşısında, koy ve körfezler arasında kurulmuş bir şehirdir. Kuzeyde Bezirgân tepesi, Demirci deresi, Armutova ve Gümüşlü yolu, güneyde Esirlik ve Altınova (Ayazmend), doğuda Sazanlık deresi, Hisar ve Demirhan boğazlarıyla çevrilidir. Şehrin kurulduğu koyun karşısındaki Yund (Cunda, Alibey) adası dışında sayısı yirmiyi geçen adalardan hiçbiri meskûn değildir. Yund Adası, bugün bir dille karaya bağlanmıştır. Şehri çevreleyen tepeler çamlarla kaplıdır. Gerisi de göz alabildiğine zeytin ağaçlarıyla doludur. Günümüzde hâla ayakta duran eserler, şehrin geçmişte ulaştığı zenginlik ve ekonomik refahın birer göstergesi olarak görünmektedir. Ayvalık bugün Yund (Alibey) Adası'yla, Şeytan Sofrasıyla birlikte Batı Anadolu'nun en çok ilgi çeken gezinti yerlerinden biridir<sup>56</sup>.

Ayvalık'ın Eskiçağlarda önce Hecotonnèse denilen ve yakın zamanlarda Mosco Nisi adını alan<sup>57</sup> adalara serpilmiş Yunan kolonileri üzerinde kurulduğu, şehrin çok daha sonra bugünkü yerine taşındığı rivayet edilmektedir<sup>58</sup>. Ayvalık, Rumca Kıdonia karşılığı olmakla birlikte şehrin adının eskiden Ayvalı biçiminde yerli Rumlar arasında daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır<sup>59</sup>.

Ayvalık'ın ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yorgi Sakkari, Ayvalık'ın XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında,

<sup>56</sup> Ayvalık'ın bugünkü durumu ve turizm bakımından önemi konusunda bk. Doğan Aka, *Ayvalık İktisadi Coğrafyası*, İstanbul, 1944; İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik kürsüsü, *Ayvalık'ta Şehircilik Araştırmaları*, 1962-1963 ders yılı, İstanbul, 1964; Mediha Bölsel, *Ayvalık*, Aydın, 1957; Ahmet Yorulmaz, *Ayvalık'ı Gezerken*, İstanbul 1983; Türkiye'de Beldeler, Ayvalık, İstanbul, 1986; Necati Güngör, "Ege'nin kokulu adası Cunda", *Cumhuriyet Dergi*, 31 Eylül 1986; Ragıp Duran, "İsmet Hanım'ın Cundası", *Cumhuriyet Dergi*, 19 Ağustos 1987.

<sup>57</sup> Charles Texier, *L'Asie Mineure*, Paris, 1862, 206.

<sup>58</sup> *Paulys Realencyclopädie*, IX/2, 2307; Besim Darkot, "Ayvalık", *IA*, II, 78.

<sup>59</sup> B. Darkot, *göst. yer.*

korsanların saldırısından kurtulmak isteyen yakın adalarla Midilli Adası'ndan göç eden Hıristiyanlar tarafından kurulduğunu yazmaktadır<sup>60</sup>. Ancak Ayvalık'ın XVI. - XVII. yüzyıllarda kurulduğu iddiasını destekleyecek belgelere rastlanmamaktadır. Ayvalık bir Rum yerleşmesi olmakla birlikte çok eski dönemlerde Yund Adaları üzerinde bir Türk yerleşmesinin de var olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir<sup>61</sup>. Öte yandan Yorgi Sakkari'nin şehrin Taksiyarih<sup>62</sup> denilen yerinde yaşayan Türklerin, göçmenlerin gelmesinden sonra yavaş yavaş buradan ayrıldıkları söylentisini de yazması, üzerinde durulması gereken bir konudur<sup>63</sup>. Ne var ki Ayvalık'ın XVIII. yüzyıldan önce varolduğunu kanıtlayacak hiçbir ipucu bulunmamaktadır. Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriyesi*'nde Edremit Körfezi, Bergos Limanı, Çandarlı Kalesi ve Kadırğa iskelesi oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı ve yörenin haritası da çizildiği halde Ayvalık adlı bir köy ya da kasabadan söz edilmemektedir<sup>64</sup>.

Piri Reis, Kadırğa Limanı'ndan söz ederken "*Kadırğa Burnu derler bir ince alçak kumlu burun var. Ol burnun yıldız tarafında varurlar, yaturlar. Hem zıkr olan yer Midilli Kalesi'nin iskelesidir. Mezkûr yerden Midilli Kalesi on sekiz mildir. Öyle olsa Midilli'nin boğaz gemileri varurlar. Orada yük alub veyahud boşaldurlar. Mezkûr yerden şehir-i Ayazmend iki mil mikdardır*"<sup>65</sup> diye yazmakta, Midilli'nin Anadolu ile bağlantısının Ayazmend üzerinden sağlandığını belirtmektedir. Seyyid Nuh'un Atlası'nda Yund adaları gösterildiği halde Ayvalık adına rastlanmamaktadır<sup>66</sup>. III. Ahmet devrinde, 1139 (1726) yılında çizildiği anlaşılan bir Önasya haritasında, Batı Anadolu'nun bütün kıyı, şehir, kasaba ve kaleleri gösterildiği halde Ayvalık'la ilgili herhangi bir kayıt görülmemektedir<sup>67</sup>. Bu harita gerçekten çizildiği tarihteki durumu

<sup>60</sup> Yorgi Sakkari'nin 1920 yılında yazdığı Ayvalık Tarihi, Macit Uygur tarafından dilimize çevrilmiş fakat basılmamıştır. Ancak Hıfzı Erim'in *Ayvalık Tarihi* (Ankara, 1948)'nde bu çeviriden pek çok alıntı yapılmıştır. İsmail Hakkı [Uzunçarşılı] da Ayvalık kazasının önce Cunda (Alibey) adası mevkiinde olduğunu, adada yaşayanların sonradan şimdiki yere gelerek kasabayı kurduklarını yazmaktadır (*Karesi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul, 1341, 63).

<sup>61</sup> Profesör Halil İnalcık, söz konusu adalar üzerinde daha önce bir Türk yerleşmesine ait elinde bir belge olduğunu bize söyledi ise de bu belgeyi sağlamak mümkün olmadı.

<sup>62</sup> Burası Ayvalık'ın yukarı mahallelerinin bulunduğu yer olup bugün İsmet Paşa mahallesi adını taşımaktadır.

<sup>63</sup> Hıfzı Erim, *Ayvalık Tarihi*, 11.

<sup>64</sup> Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye* (yay. F. Kurdoğlu, H. Alpagot), İstanbul, 1935, 134, 141-145, 147.

<sup>65</sup> Piri Reis, *ayn. esr.*, 144.

<sup>66</sup> H.J. Kissling, *Der see-Atlas des Sejjid Nûh*, Munchen, 1966, 28.

<sup>67</sup> F. Reşit Unat, "Ahmed III Devrinde Yapılmış Bir Önasya Haritası", *Tarih Vesikaları*, I/2 (1941), 160.



yansıtıyorsa Ayvalık'ın henüz XVIII. yüzyılın başında bile kurulmadığı sonucuna varabiliriz.

Arşivlerimizde yaptığımız araştırmalar, Ayvalık'tan sözedilen belgelerin ancak XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığını göstermektedir. Bizim araştırmalarımıza göre, Ayvalık'tan sözeden en eski belge, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Karesi mufassal tapu-tahrir defterinin içindeki bir visaledir. Bu belge, 1768 (1182) tarihlidir ki, aşağıda bundan sözedeceğiz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan ve *Ayvalık Rumlarının memnuniyetlerine dair* bir ilam da 15 Ramazan 1186 (30 Kasım 1772) tarihini taşımaktadır. Ayvalık Kadısı Abdülhadi Efendi'nin imzasını taşıyan bu ilamdan anlaşıldığına göre, "Ayvalık kazasında mütemekkin kocabaşı ve ihtiyar ve reaya ve berayadan cemm-i gafir ve cemm-i kesir meclis-i şer'e gelüb" voyvodaları Elhac Mustafa Ağa'nın "müstakim ve perhizkâr" bir kimse olduğunu, kendilerini her türlü zulüm ve haksızlıklara karşı koruduğunu, vergilerin ödenmesinde büyük kolaylıklar sağladığını ifade ederek herkesin onun "evza ve etvarından" memnun olduklarını dile getirmişlerdi. Bundan ötürü Ayvalık reayası mart ayının yakın olmasından dolayı Elhac Mustafa Ağa'nın yeniden voyvoda "nasb ve tayin buyurulması"ni arzetmişlerdi<sup>68</sup>. Öte yandan "Ayvalık ile Kâfiroğlu Kasabasında voyvodadan başka islam olmadıgından ve kendileri de sevahil ahalisinden bulduklarından Anadolu valisi Mısır seraskeri Mustafa Paşa maiyetine müretteb ellibeş nefer piyade askeri talebinin af buyurulması niyazını havi" bir belge de 25 Safer 1217 (29 Temmuz 1799) tarihlidir<sup>69</sup>. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Ayvalık şer'i mahkeme sicilleri ise oldukça geç bir döneme ait bulunmaktadır<sup>70</sup>. Bu siciller, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında devletle gayrimüslim uyruklar arasındaki ilişkilerin incelenmesi açısından oldukça değerli belgelerdir. Çünkü bu tarihlerde bile Ayvalık'ın nüfusunun büyük bir kısmı yine gayrimüslimdi<sup>71</sup>. Bunların başta terekelerinin

<sup>68</sup> Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 10907.

<sup>69</sup> Cevdet (Askeri), 4347.

<sup>70</sup> Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Ayvalık'a ait 1329-1330, 1330-1337, 1333-1339 tarihlerini kapsayan üç defter (No. 394, 395, 396) bulunmaktadır (Bk. Mücteba İlgürel, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, 28-29 (1974-75), 125, 164.

<sup>71</sup> Ayvalık, Hüdavendigâr vilayetinde Karesi sancağının bir kaza merkezi idi. Bu kazaya tek bir köyün bağlı olduğu anlaşılmaktadır (*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, İstanbul, 1299-1326). Şehrin nüfusunun hemen hemen hepsi Rum olmak üzere 18.842 olarak belirten Şemsettin Sami (*Kamusü'l Âlam*, I, 522) Ayvalık'ta 10 kilise, 6 manastır, 3 karakol ve 1 hükümet konağı bulunduğunu da yazmaktadır.

paylaşımı olmak üzere bir çok davalarda yine şer'i mahkemeye başvuruyorlardı.

Yorgi Sakkari, Ayvalık'ın XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında ulaştığı parlak ekonomik düzeyin Rahip İkonomos'un Babiâli'den elde ettiği bir fermanın sağladığı hak ve ayrıcalıklara bağlı olduğu üzerinde durmaktadır<sup>72</sup>. Sakkari'nin efsanevi bir şekilde alındığını<sup>73</sup> söylediği özerklik fermanına göre, Ayvalık sınırları içinde kadı ve voyvodadan başka hiç bir Türk oturmayacak, şimdiki kadar yerleşmiş olan Müslüman aileler buradan göç ettirilecek, şehir bağımsız olarak yönetilecek, ancak sınırlı bir vergi alınacaktır.

Her ne şekilde olursa olsun, Ayvalık'a böyle bir fermanın verilip verilmediğini doğrulamak mümkün görülmemektedir. Buna rağmen, günümüzdeki tarihçiler bile Sakkari'ye dayanarak<sup>74</sup> Ayvalık'ın modern anlamda ilk Yunan yerleşmesinin çekirdeği olduğu sonucuna varmaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda her zaman kişilere olduğu kadar kimi şehirlere de vergi bağışıklığı tanınması, bazı kolaylıklar sağlanması yoluna gidilmiştir. Akdeniz'de birtakım adalar, "Donanmay-ı Hümayun" için gerekli elemanları sağlamak karşılığında belirli vergilerden muaf tutulmuşlardı. Fakat bu tür ayrıcalıklar, dönemin defter, ferman ve diğer belgelerinde belirtilir ve bunların saklanmasına özen gösterilirdi. Nitekim kıyıya yakın bir kasaba olan Ayasuluk (Selçuk)'ta oturanlar, "ücrâ yerde ve deniz kenarında ihtiyatlı mahalde mütemekkin" oldukları, daha açıkçası, korsanların saldırısını göğüslemek zorunda kaldıkları için, "*suhreden ve*

<sup>72</sup> Doğan Aka, *ayn. esr.*, 23-25; H. Erim, *ayn. esr.*, 17-20; A. Yorulmaz, *ayn. esr.*, 31-37.

<sup>73</sup> Sakkari, Çeşme deniz savaşında yenilgiye uğrayan Türk donanmasından kurtulabilen Cezayirli Hasan Bey (Paşa)'ın İstanbul'a dönüşünde (doğrusu Çanakkale) Ayvalık'ta İkonomos'un çiftliğinde ağırlandığını ve sadrazam olunca da bunun bedelini yukarıdaki söz konusu fermanla ödediğini iddia etmektedir. Fermanın verildiği söylenen tarih ile (1773), Cezayirli Hasan Paşa'nın sadarete geldiği tarih (1789) arasında da büyük fark göze çarpmaktadır. Öte yandan Cezayirli Hasan Paşa ile ilgili incelemelerin hiçbirinde onun Ayvalık'tan geçtiği, orada konakladığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1 (1940-42); 17-40; Ayn. yazar., "Hasan Paşa, Cezayirli", *İA*, V/1, 319-323; Ayn. yazar, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1956, IV/1, 398-403; krş. IV/2, 446-450.

<sup>74</sup> A. Toynbee, *The Western question in Greece and Turkey*, Atina, 1920, 122-123; M. Llevellyn, Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz* (Çev. H. İnal), İstanbul, 1978, 34, 375. Ayrıca bk. D. Avcioglu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, 1979, 1057-1060; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970, 73-78.



*cerahordan ve hisar yapmasından ve doğancidan ve sekbandan ve azabdan vesair avarız-ı divaniyeden*” muaf tutulmuşlardı. Sultan II. Bayezid (1481-1512) in Ayasuluk’a tanıdığı bu ayrıcalık kendisinden sonra bütün padişahlar tarafından onanmış ve her il yazımında bu hükmün geçerli olduğu açıklanmıştı<sup>75</sup>. Oysa Ayvalık’la ilgili incelediğimiz bütün belgelerde böyle bir ayrıcalıktan söz edilmemesi, şehre verildiği ileri sürülen özerklik fermanı konusunda şüphelerimizi artırmaktadır. Gerek Şanizade<sup>76</sup>, gerek Cevdet Paşa<sup>77</sup> Ayvalık’ın *bir cesim mukataa* olduğunu yazmaları, şehrin özerk bir yönetime sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Çünkü, mukataaya bağlanmış bir gelir alanı üzerinde “her türlü mali haklarla birlikte bir kısım idarî ve inzibatî haklar”ın<sup>78</sup> da devam ettiğini ve bu hakların malikane sahibine ait olduğunu biliyoruz. Ayvalık’ın dışarıyla kolayca bağlantı kurulabilmesi, birtakım göçmenleri kendisine çekmesi, doğrudan doğruya bir kıyı şehri olmasına bağlı bulunmaktadır. Ayrıca, Fenerli Rumların devlet kapısında elde ettikleri nüfuzun bir sonucu olarak, İzmir ve İstanbul’da olduğu gibi, burada da okullar açılmıştı. Bu okulların zamanla, kiliselerde olduğu gibi, Yunan propagandasının odak noktaları haline geldiği çok iyi bilinmektedir<sup>79</sup>.

Ayvalık, XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. Yüzyılın ilk yıllarında büyük bir ekonomik gelişme gösterdi. Şehir, zeytin ve zeytinyağı

<sup>75</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu-Tahrir Defteri*, No. 166, 411.

<sup>76</sup> Şanizade, IV, 99.

<sup>77</sup> Cevdet, XI, 207.

<sup>78</sup> Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri* (yay. O. Okyar), Ankara, 1975, 239.

<sup>79</sup> “Ayvalık reyası dahi biraz senelerden beri Mora ve Çamlıca ve İzmir ve Sisam ve Sakız ve Eflak ve Boğdan (ve) Âsitane-i Aliyye ve emsalindeki misüllü mektepler icad ve Avrupa’da terbiye olunmuş muvazzaf hocalar celp ve ikad birle mahrek-i şevk ve gayret ve vesile-i serbestiyet-i bahr ü berre müteallik maarifi tedris ve talim ve Devlet-i Yunan ve ahval-i esbak-ı Rumıyan tevarihî dahi avam-ı sükkâna beyan ederek...” (Şanizade, IV, 99-100). Kimi Avrupalı gezginler XIX. yüzyılın sonlarına doğru bile buradan özerk bir şehir (*Ville libre et florissante, dont les quinze mille habitants...*) olarak söz ediyorlardı (G. Deschamps, *Sur les routes d’Asie*, Paris, 1894, 161).

Öte yandan Kuşadası metropolidi Samuel’in ve Panayot Maruzi’nin çabalarıyla Ayvalık’ta bir akademi kurulması izni alındı. 1803 yılında yapımı tamamlanan bu okul, 72 odalı idi ve öğrenci sayısı 600 dolaylarında bulunuyordu. Büyük bir kitaplığı, zengin laboratuvarları ve amfiteatr şeklinde yapılmış konferans salonu ile dikkati çekiyordu (H. Erim, ayn. esr., 21-23; Yorulmaz, ayn. esr., 34-35). 1806 yılında Rusya ile savaş başlayınca Ayvalık Rumları arasında kıpırdanmalar görülmüş ve Akademi de kapatılmıştır. Fakat sonra yeniden açılmasına izin verildi. 1819 yılında Ayvalık’ta bir de matbaa açılmıştır.

üretiminde önemli bir yer tutuyordu<sup>80</sup>. Burada yüzden fazla zeytinyağı mengenesi bulunuyor ve yılda bir milyon okka zeytinyağı üretiliyordu. Otuzdan çok sabunhane vardı. İstanbul'un zeytinyağı ve sabun ihtiyacının bir kısmını Ayvalık sağlıyordu<sup>81</sup>. Ayrıca üretilen sabunlar, Trakya ve Makedonya'ya gönderiliyor, zeytinyağının bir kısmı da Rusya'ya satılıyordu. Ayvalık'ta bağcılık da büyük bir gelişme göstermiş ve burası belli başlı şarap üretim merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Tuz üretimi, dericilik gibi etkinlikler de Ayvalık ekonomisine canlılık kazandırıyor<sup>82</sup>. Bir kıyı kenti olan Ayvalık, denizcilikte de büyük bir varlık göstermiş, her türlü deniz ürünü buranın ekonomisine büyük bir katkıda bulunmuştur. Yalnız Ayvalık'ta tahıl üretilmiyor, dışarıdan alınan buğday buradaki yel değirmenlerinde öğütülüyordu. Bu ekonomik gelişmeye bağlı olarak şehrin nüfusu büyük bir artış göstermiş ve Osmanlı belgelerinin doğruladığı gibi 1820 yılına doğru 25.000'e ulaşmıştı<sup>83</sup>.

#### *Ayvalık isyanı*

Şanizade<sup>84</sup> ve Cevdet Paşa<sup>85</sup> Ayvalık'ın "tahribi" ile sonuçlanan ayaklanmanın sorumluluğunu Halet Efendi'ye yüklemektedirler. Bu iki kaynağımızın verdiği bilgiye göre, Ayvalık kazası eski Şeyhülislam Dürriade Abdullah Efendi'nin<sup>86</sup> yılda 100.000 kuruşa ilzam olunan

<sup>80</sup> Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (Kuyudukadime)'nde bulunan 981 (1573-74) tarihli Karesi mufassal defterine (no. 157) sonradan eklenen iki visale, Ayvalık ve Edremit yörelerinde zeytinciliğin gelişmesine ve durumuna ışık tutacak belgelerdir. Defterin 211b-212a yaprakları arasında bulunan bir visale, 1095 (1683-1684) yılında Edremit ve köylerinde sayımı yapılan zeytin ağaçlarının oldukça ayrıntılı bir defteri niteliğindedir. Bundan anlaşıldığına göre, Edremit ve çevresinde zeytin ağacı dikimi. XVII. yüzyılda geniş boyutlara ulaşmıştır. Yine aynı defterin 176b-177a yaprakları arasında bulunan 1182 (1768) tarihli bir başka visale de Arif Süleyman Beyefendi'nin mutasarrıf olduğu zeameti mülhakatından "Karesi sancağında vaki Ayvalık maa Kâfir Ağılı kazasına ilhak olunan Onaç nam-ı diğer Araplar ve Murad ili nam kura topraklarında kazay-ı mezbure reayalarının tasarruflarında" toplam 22.896 zeytin ağacı bulunduğunu göstermektedir.

<sup>81</sup> Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985, 354.

<sup>82</sup> D. Aka, *ayn. esr.*, 27; Erim, *ayn. esr.*, 27; Darkot, "Ayvalık", *IA*, II, 278. "Ticaretî şarap ve rakı ile zeytinyağından ve mahallinde yapılan sabun ve sahtiyandan ibarettir. Bıçak gibi bazı şeyler dahi imal olunur" (Ş. Sami, *Kamusü'l-Âlam*, I, 522).

<sup>83</sup> *HH* 40679 C

<sup>84</sup> Şanizade, IV, 99-100.

<sup>85</sup> Cevdet, XI, 207.

<sup>86</sup> *İlmiye Salnamesi*, İstanbul, 1334, 575-577.



mukataası idi. Halet Efendi ise elinden geldiği kadar Abdullah Efendi'ye kötülük etmek istediğinden onu sürgüne göndermekle yetinmemiş<sup>87</sup> ve bu mukataadan olan varidatını da çürütmek için Ayvalık'ı vurdurmayı kafasına koymuştu. Halet Efendi'nin oyunları sonunda Ayvalık reayası ayaklanmış ve şehir yağmalanarak tahrip edilmiştir.

Halet Efendi'nin Rum ihtilalindeki hiyanetine şüphe bulunmamaktadır. Fakat Ayvalık olaylarını ve şehrin tahribini doğrudan doğruya onun eseri olarak göstermek herhalde doğru olmasa gerektir. Çünkü, yukarıda gördüğümüz gibi bağımsız bir Helen Devleti kurmak düşüncesi Ayvalık reayası arasında da yer etmeye başlamıştı. Eterya'nın bütün imparatorluk içinde örgütlenmeye başladığı sırada Ayvalık'la bu dernek arasında sıkı ilişkiler kurulmuştu. Eterya'nın Ayvalık'a gönderdiği temsilcisi Aristidi Pop, burada çok iyi kabul görmüştü. 1819 yılında Alexandre İpsilanti Ayvalıklı Hacı Atanas'a önemli bir mektup göndermişti. Bundan anlaşıldığına göre Hacı Atanas, Eterya'nın Ayvalık'taki temsilcisi idi. Mektupta Ayvalık'ta Eterya'ya katılanların sayısının sürekli olarak artmasından duyduğu sevincini dile getiriyor ve üyelere isyan borusunun çalacağı zamanı beklemelerini salık veriyordu<sup>88</sup>.

Mora isyanı başladığı zaman Ayvalık hemen ayaklanmadı. Çünkü burasının her tarafı İslam ahali ile çevrili olduğundan reayası birden bire isyana cesaret edemedi<sup>89</sup>. Kaldı ki Osmanlı Devleti, Mora ihtilali başlar başlamaz kıyı kesimlerindeki reyanın isyana katılmasını önlemek için bir takım tedbirler almış bulunuyordu. Öncelikle reyanın elinde bulunan silahların toplanması ve bunların kefalete bağlanması için emirler verilmiş<sup>90</sup>, "Bahr-i Sefid boğaziyla Maarız sahilinin ve Ayvalık'tan Kumkale'ye gelince sevahilin muhafazası elzem olduğundan"<sup>91</sup>, buraların korunması hazırlıklarına girişilmiştir.

<sup>87</sup> Şanizade (IV, 112-113), Halet Efendi ile Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin arasının iyi olmadığını, Halet Efendi'nin onu sürdürmek için fırsat kolladığını yazmakta, sonunda Dürrizade'nin Eniştesi Selim Efendi'nin sabık sadrazamın istikbaline gitmesi ve bazı şeylerden şüphelenmesi üzerine Abdullah Efendi'yi ailesiyle birlikte Manisa'ya sürdürdüğünü eklemektedir. Şaban 1236 (Mayıs 1821) tarihli sürgün emrine göre Dürrizade'nin *hasbel vakt ve'l hal mesned-i meşihat-i İslamiye'den infisaline* karar verilmiş ve arpalığı olan *Manisa kazasında ikamete memur* edilmiştir. Bk. *MSŞ* 255, 109; Krş. M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler. Yeni ve Yakınçağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Bellelen*, XV/60 (1951), 523, 526.

<sup>88</sup> Erim, *ayn. esr.*, 29-30 (Burada verilen bilgiler Sakkari'nin kitabından aktarılmıştır).

<sup>89</sup> Şanizade, IV, 99; Cevdet, XI, 207.

<sup>90</sup> *MD* 239, 37, 84.

<sup>91</sup> *HH* 48481, *HH* 28574 D.

Şanizade<sup>92</sup> ve Cevdet paşa'ya<sup>93</sup> göre, Yund Adası ve Ayvalık kazası reayasının dahi isyana başladıkları haberi Babiâli'ye ulaşınca, verilen fetva uyarınca bunların da öldürülmeleri ve mallarının yağma edilmesi konusunda emirler gönderildi<sup>94</sup>. Ancak "bu maddenin tahkik edilmesi" gerekli görüldüğünden Hüdavendigâr mutasarrıfı İbrahim Paşa, kethüdasıyla silahdarlarını Ayvalık'a göndermiş, onların verdikleri bilgilere göre, reayanın henüz isyan etmediği anlaşılmıştı. Bu bakımdan söz konusu fetva ve buna uygun olarak verilen buyruğun uygulanmaması için yeniden hüküm gönderildi<sup>95</sup>. Hattâ reayaya da hakim ve voyvoda aracılığıyla gerekli güvence verilmiş, isyana kalkışmadıkları takdirde kendilerine ilişilmesinin söz konusu olmadığı belirtilmişti<sup>96</sup>. Ancak ne var ki Ayvalık ve Yund adası reayası silahlarını bırakmamış<sup>97</sup>, izbandid teknelerinin bütün Akdeniz'i kasıp kavurduğu ve kıyılara yanaştığı sırada, bu yörede de ayaklanma belirtileri görülmeye başlanmıştı<sup>98</sup>. 3 Şaban 1236 (7 Mayıs 1821) tarihli ve belgeden<sup>99</sup> anlaşıldığına göre Çamlıca ve Suluca Adalarında donatılan 160 gemiden 20 gemiden 20 parçasını Ayvalık taraflarına göndermişlerdi. Bu izbandid teknelerinin Ayvalık ve Yund Adası önlerinde görülmesi, Ayvalık reayasına isyan etmeleri için cesaret vermiştir. Hatta Osmanlı donanması Akdeniz'e açıldığı zaman riyale Seyyid Ali Bey ile birlikte Yund Adalarına gönderdiği filikayı reayası inatla kabul etmemişlerdi<sup>100</sup>. Evasıt-ı Şaban 1236 (Mayıs 1821 ortaları) tarihli bir belgede Akdeniz'de izbandid teknelerinin "zuhur" etmesiyle Ayvalık, Yund

<sup>92</sup> Şanizade, IV, 99-100; Cevdet, XI, 207.

<sup>93</sup> Cevdet, XI, 207.

<sup>94</sup> "Yund Adası ve Ayvalık kazası reayasının dahi şekavet ve isyana ibtidarları inha olunduğuna binaen verilen fetvay-ı şerif mucibince seby ve istirkak ve hane ve emlakleri tahribine dair gönderilen emr-i şerifin vusulüyle..." (Şanizade, IV, 101).

<sup>95</sup> "Ayvalık reayasının isyan eyledikleri gayrivaki olduğundan tahkik-i madde zımında ol taraflara tekrar tatarlar tısyar ve reayay-ı mesfurenin adem-i isyanları sahih ise bilamucib memleket-i şahanenin tahribini tecviz buyurulmayarak..." (Şanizade, IV, 101).

<sup>96</sup> "Bunların adem-i isyanları mütehakkik ise bir şey denilmemesi ve dâği oldukları surette mukaddemce sudur eden irade-i seniyye icra olunması babında bu defa cenab-ı müşirlerine ve sair iktiza eden memurlara hitaben başka başka evamir-i şerife isdar ve tısyar olunmuş olmağla..." (Şanizade, IV, 100-101).

<sup>97</sup> "Yund Adalarının mecmuu reayası müsellağ olarak" (Şanizade, IV, 143).

<sup>98</sup> "Badehu fesadın Ayvalık ve Cund (Yund) Adaları taraflarına sirayet eylediği havadisi peyderpey..." (Cevdet, XI, 160).

<sup>99</sup> HH 40551.

<sup>100</sup> Şanizade, IV, 151; Cevdet, XI, 207.



Adası ve sisam Adası reayasının isyan ettikleri belirtilmektedir<sup>101</sup>. Donanmay-ı Hümayun Başbuğu Ali Bey'e gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre, Ayvalık ve Yund Adası reayaları ayaklanarak Edremit taraflarına saldırmaya başlamışlardı<sup>102</sup>.

“Elhaletühazihi Ayvalık ve Yund Adası reayaları dahi isyan ve tuğyan ile Edremit taraflarına tasallut ve hücum etmekte oldukları ol taraflardan dersaadetime tevarüd eden evrak mealinden müsteban olup usat-ı reayanın kahr ve tedmirleri avrat ve iyallerini seby ve istirkak ve mallarını iğtinam ve verilen fetvay-ı şerife mucibince ruhsat-ı şer'iyeye derkâr ve bunların gereği gibi haklarından gelinüp gözleri yıldırılmadıkça mikr ve melanetlerinin ardı alınmayacağı bedihi ve aşikâr olmaktan naşi zikr olunan Ayvalık ve Yund Adası'nı urmağa Tavaslı Osman zide mecdehu tayin ve maiyeti için İzmir'de mevcut olan Aydın ve Saruhan Sancakları ahalisinden bin nefer ve Hüdavendigar ve Karesi Sancaklarından Ayvalık'a karib olan kazaların bilcümle harp ve darp erbabı nefr-i âmm suretiyle ihzar ve irsal olunmak üzere mahsus evamir-i şerifem tastir ve tesrib kılınmış ve Eceabad tarafına memur esnay-ı rahda olan hâlâ Karaman valisi ve Akşehir ve Aksaray Sancakları mutasarrıfı vezirim elhac Ebubekir Paşa iclalehu dahi yolu üzerinde olmak mülabesesiyle Ayvalık'ı urub geçmek üzere ferman-ı hümayunum-ı padişahanem gönderilmiş olmağla sen ki başbuğ-ı mümaileyhsin senin dahi memur olduğun Sisam Adası bunlardan ilerüce olduğuna mebni evvel be evvel şu Ayvalık ve Yund Adası'nı endahtıyla tazyik ve tahrib birle Sisam Ada'sına teveccüh ve azimet eylemek hususuna irade-i seniye-i hidivanem talikiyle ol babda hatt-ı hümayunum-ı şevketmakrun-ı şahanem... sudur olmağla...”

Bundan anlaşıldığına göre devlet öncelikle Anadolu kıyılarının güvenliğini sağlamaya önem verdiğinden Ayvalık ve Yund Adası reayasının isyanının bastırılması üzerinde durmaktadır. Denizli voyvodası Tavaslı Osman Ağa<sup>103</sup>, bu isyanı bastırmakla görevlendirilmiş ancak çevre sancakların, kaptan paşanın ve Karaman Valisi Behram Paşa'nın da

<sup>101</sup> “Elhaletü hazihi Akdenizde izbandid tekneleri zuhur edüb Ayvalık ve Yund Adası ve Sisam reayası dahi isyan ve tuğyan etmiş olduklarına mebni” (MD 239, 85); “...Akdenizde dahi bir takım izbandid tekneleri zuhur ederek içlerinden bazıları Ayvalık önüne varub bilduhabere Ayvalık reayası tuğyan etmiş ve Sisam ve Yund Adaları reayası dahi bağı ve tuğyan olmuş...” (MD 239, 89).

<sup>102</sup> Evasıt-ı Şaban 1236 (Mayıs 1821 ortaları) tarihli hüküm sureti MD 239, 76-77).

<sup>103</sup> Osman Ağa'nın görev yerine gitmekte gösterdiği yavaşlık, Babiâli'nin dikkatini çekmiş ve kendisine oldukça ağır bir hüküm yollanmıştı (MD 239, 79-80).

yardıma koşmaları ferman buyrulmuştur. Etrafı çevrilen Ayvalık reayası izbandit teknelerine haber salarak yardım istedi. Nitekim bir gece kıyıya yanaşan izbandit teknelerine kadın ve çocuklar bindirilirken eli silah tutan Rumlar da şehirde bulunan Hüdavendigâr livası beyinin kethüdasının adamlarına saldırmaya başladılar. Kethüda, ayaklanmanın başladığını çevredeki askerlere haber verince, Tavaslı Osman Ağa Ayvalık'a girmiş ve isyan bastırılmıştır. Yund Adası reayası dahi isyan etmiş olduğundan bunun da bastırılması için adaya asker çıkarılmış ancak halkın adayı tamamen boşalttığı görülmüştür. Çünkü gerek Ayvalık gerek Yund Adası halkının çoğu kıyıya yanaşmış olan teknelere binerek İbsara Adası'na doğru yelken açmışlardı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun tasnifi içinde doğrudan doğruya Ayvalık isyanının bastırılmasına ilişkin altı belge bulunmaktadır. Bu belgeler şunlardır:

- 1) Hüdavendigâr sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın kaimesi <sup>104</sup>.
- 2) Ayazmend, Ayvalık ve Yund Adası naiplerinin ortaklaşa düzenledikleri ilam <sup>105</sup>.
- 3) Ayvalık taraflarına memur Hüdavendigâr mutasarrıfı kethüdası Mehmet Ağa ve Tavaslı Osman Ağa'nın "biliştirak" düzenledikleri arıza <sup>106</sup>.
- 4) Hüdavendigâr Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın Ayvalık tarafına memur ettiği kethüdası Mehmet Ağa tarafından İbrahim Paşa'ya yazılan sukka <sup>107</sup>.
- 5) İsyân eden Ayvalık reayasının isyanının bastırıldığına, kendisinin asıl memuriyeti olan Ecebad'a hareket ettiğine, zeytinlik ve diğer ekim alanlarının zaptedilmesine ilişkin Karaman Valisi Bekir Paşa'nın kaimesi <sup>108</sup>.
- 6) Yine Karaman Valisi Bekir Paşa'nın Ayvalık konusunda bir başka kaimesi <sup>109</sup>.

Ayrı ayrı telhis edilerek Sultan II. Mahmud'a sunulan bu belgelerin içeriği, ufak tefek ayrıntılar dışında aynı olup, hepsi de Ayvalık reayasının isyan etmesinden sonra ayaklanmanın bastırılmasına kadar geçen olayları

<sup>104</sup> HH 40679 (19 Ramazan 1236 (20 Haziran 1821).

<sup>105</sup> HH 40679 A.

<sup>106</sup> HH 40679 B.

<sup>107</sup> HH 40679 C.

<sup>108</sup> HH 40603.

<sup>109</sup> HH 40600.



günügününe açıklamaktadır. Böylece bu isyanın başlangıcı, gelişmesi ve bastırılması konusunda vakanüvis tarihlerinin verdikleri bilgiler dışında oldukça kapsamlı bir dosya ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu belgelere dayanarak Ayvalık olaylarının gelişmesini şöyle açıklayabiliriz:

Ayvalık kazası ve Yund Adaları reayasının isyan bayrağını çektikleri devlete bildirildiğinden, ayaklandıkları doğru ise verilen fetva ve irade-i seniye uyarınca haklarından gelinmesi için ilgililere gerekli buyruklar gönderilmiştir. Eceabad'a gitmekte olan Karaman Valisi Behram Paşa bu emri yolda almış, ancak bir süre sonra henüz isyan etmedikleri söylentisi çıktığından "merkez-i raiye ve daire-i itaatteler ise reaya muamelesi icra olunmak babında" kendisine yeni bir ferman ulaşmıştır. Behram Paşa, Ramazan'ın sekizinci günü (9 Haziran 1821) Bergama'ya varmış, karargâhını orada kurarak hemen Ayvalık ve Yund Adası naipleri ve voyvodaları ve Denizli voyvodası Tavaslı Osman Ağa'yı yanına çağırarak onlardan bilgi almıştır <sup>110</sup>.

Hüdavendigâr Mutasarrıfı İbrahim Paşa, isyan çıkmış ise bastırılması için silahdarını Ayvalık'a göndermiş, aynı zamanda Edremit, Ayazmend, Kızılcatazla ve Armutovası kıyılarının korunması zorunlu olduğundan, kethüdası Mehmed Ağa'yı da bu işle görevlendirmişti. Mehmed Ağa buralara bir miktar asker yerleştirerek reayanın durumunu yakından anlamak için Ayvalık'a girmişti. Mehmed Ağa, 13 Ramazan Çarşamba günü (14 Haziran 1821) yetmiş beş kıt'a korsan sefinesinin ortaya çıktığını ve Yund Adası tarafında bulunan Dalyan ve Dolap denilen limanlara demir attığını, bunun üzerine Ayvalık'dan birtakım kimselerin gizlice bu gemilere firar ettiklerine tanık oldu <sup>111</sup>. Mehmed Ağa, iskelelere asker yerleştirmiş, Ayvalık limanında bulunan kayıkların dümenlerini dahi alarak gerekli tedbirleri almakta gecikmemişti. Aynı zamanda durum hemen Bergama'da bulunan Karaman Valisi Ebubekir Paşa'ya bildirildi. Ancak bu sırada üç yüz kadar reaya Ebubekir Paşa'ya giderek, devlete tam bir bağlılık gösterdiklerini bildirmişlerdi. Ebubekir Paşa bu heyetten Ayvalık'ı korumakla görevli bulunan Tavaslı Osman Ağa'nın şehre girmesine izin verilmesini, otuz kadar da Kocabaşının rehin olarak İstanbul'a gönderilmesini istedi <sup>112</sup>. Ebubekir Paşa, Tavaslı Osman Ağa'nın komutası

<sup>110</sup> HH 40600.

<sup>111</sup> HH 40679. Bu sırada Osmanlı donanması bu yöreden uzaklaşmış olduğundan korsan tekneleri kolaylıkla Ayvalık önlerine gelebilmişti.

<sup>112</sup> HH 40600; 40603.

altında bulunan Aydın askeri ve kendi maiyetinden delil ve tüfenkçilerle birlikte Ayvalık'a hareket etmesi için emir göndermiş, kendisi de asıl görev yerine doğru hareket etmek üzere Ayazmend kazasına gelmişti. Tavaslı Osman Ağa'nın kethüdası Ayvalık'a gelerek burada Hüdavendigâr Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmed Ağa ile buluştu. İskele ve korunması gerekli olan yerlerle, kıyıda bulunan kahvehanelere asker yerleştirilmiş ve sabaha kadar nöbet tutulmuştur. O gün Tavaslı Osman Ağa'nın erkenden Ayvalık'a girmesinden yarım saat önce yetmiş kadar bir direkli ve iki direkli korsan tekneleri ve altmış kadar piyade kayık ve sandallar<sup>113</sup> dan toplar atılmaya başlanmış ve çok sayıda asker karaya çıkmıştır. Eşkiya tekneleriyle Ayvalık reayası arasında uzlaşma olduğundan bu sırada şehir içinde saklanmış olan Rumlar dahi Türk askerlerine saldırmaya başlamışlardı. Ayvalık Rumlarının gemilerden karaya çıkan korsanlarla işbirliği yaparak, burada bulunan askerlerin hepsini kılıçtan geçirmeleri işten bile değildi. Fakat bu sırada Ayvalık'dan kaçıp Ayazmend'e giden birkaç kişi durumu Behram Paşa'ya bildirdiler. Behram Paşa komutası altında bulunan delil, tüfenkçi, haytadan oluşan bir birliği hemen Ayvalık'a gönderdi. Bu çatışma sırasında ancak yüz kadar asker şehit olmuş, buna karşılık şehirde bulunan yirmibeşbin reyadan ikibini ölmüş, beşbin kadarı gemilere ulaşarak canlarını kurtarabilmiş, bir kısmı denizde boğulmuş ve üç bin reaya da tutsak alınmış ve "Ayvalık'da dahi imarettten nişan kalmayıp cümlesi harab ve yebab olmuştur"<sup>114</sup>.

Bir Batı kaynağının doğruladığı gibi<sup>115</sup>, sözde Ayvalık reayasını kurtarmak için gelen korsanlar, şehrin yağma ve tahrip edilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Ayvalık isyanının bastırılmasından sonra Behram

<sup>113</sup> HH 40600, 40603, "yüzden müteceviz piyade kayık ve sandallarıyla..." (HH 40679); "yüzden müteceviz kayık ve tarata ve gemi sandalları..." (HH 40679 C).

<sup>114</sup> HH 40679 C. Yorgi Sakkari (aktaran H. Erim, *ayn. esr.*, 37-38), bu isyanın bastırılışı sırasında ancak yüz kadar kayıp verildiğini yazmaktadır. Çünkü Ayvalık reayasının çoğu, kıyıya yanaşmış olan teknelere binerek İpsara Adasına kaçmışlardı. Hatta Yunanistan'a giden Ayvalıklıların fiilen Mora ayaklanmasında da görev aldıkları belirtilmekte, bunların bir takım çeteler içinde yer aldıkları yazılmaktadır.

<sup>115</sup> *Les Grecs à toutes les époques par un ancien diplomate en Orient*, Paris, 1870<sup>3</sup>, 311-312. Bu kaynak aynı zamanda korsan teknelerinin kıyılarda büyük felaketlere yol açtığını belirtmekte, her Müslüman ailesinden en az bir kayıp verildiği üzerinde durmakta; yerlerinden yurtlarından edilen Türklerin İzmir'e doğru kaçtığını da yazmaktadır (s. 312): "*Les ravages exercées par les corsaires grecs furent tels, que la terreur s'empara de toutes les populations du littoral. Les Turcs dépossédés, maltraités, ruinés, poussés à bout par les meurtres dont chacun de leurs familles comptaient une victime, cherchaient, pour la plupart, un refuge à Smyrne...*"



Paşa, Yund Adası kıyılarının korunması ile Tavaslı Osman Ağa'yı görevlendirerek kendisi Ecebad'a doğru yola çıkmıştır.

Olayların incelenmesinden anlaşıldığına göre, Ayvalık reayasının isyanını Şanizade ve Cevdet Paşa'nın yorumladıkları gibi yalnız Halet Efendi'nin "garazkârlığı" ile açıklamak doğru değildir. Çünkü Ayvalık reyası Eteryâ'nın içinde yer almıştı. Ayvalık çevresinde kalabalık bir Müslüman nüfusun varlığı, bunların Mora ihtilali başlar başlamaz isyan bayrağını kaldırmalarına engel oluyordu. Ancak Ayvalık reyası, izbandid teknelerinin kıyılara yaklaşmasından cesaret alarak ayaklanmakta gecikmemiş, çevreye saldırmaya başlamış, teftiş için gönderilen memurları da şehre sokmamakta direnmişlerdir. Nitekim Türk kuvvetleri şehre girer girmez çatışmanın başlaması, Ayvalık reayasının isyan etmek için gerekli bütün hazırlıkları yaptıklarını göstermektedir. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, Ayvalık *dramı* 1821 yılında yaşanan olaylardan sadece bir tanesidir. Bu olay N. Yorga'nın<sup>116</sup> belirttiği gibi, Babîâli'nin tertibiyle olmuş değildir. Eylül 1821'de isyancıların ele geçirdikleri Tripoliçe ve çevresinde katledilen Türklerin sayısının otuzikibin olduğu gözönüne alınırsa, âsilerin giriştikleri kanlı eylemler konusunda bir fikir verilebilir.

Ayvalık'ın böylece boşalmasından sonra, ortada çözülmesi gereken bir sorun kalıyordu ki, o da sahipsiz kalan ekonomik kaynakların değerlendirilmesiydi. Yukarıda açıklandığı gibi Rum fesadına karışan reyanın mal ve mülklerinin zaptına da karar verilmiş ve bu doğrultuda fetva alınmıştı. Bu bakımdan Batı Anadolu'da gerek isyan eden, gerekse adalara kaçıp eşkiyaya yardım edenlerin mal ve mülklerine el konulmaya başlandı. El konulan emlakın tesbiti için özel olarak yazıcılar ve mübaşirler gönderiliyordu. Elkonulan ev, dükkân gibi taşınmaz malların yanında tarla, bağ, bahçe ve zeytinlikler de bulunuyordu<sup>117</sup>. Aynı şekilde Ayvalık reayasından kalan 20.000 kese akçalık zeytinlikler olduğu gibi duruyor, arpa ve buğdaylar da henüz biçilmemiş durumda bulunuyordu<sup>118</sup>.

Sultan II. Mahmud, zeytin mahsulünün ve ekili alanların telef olmaması için öncelikle buraların tahrir edilmesini, sonra da o çevrede nüfuz sahibi bir kimseye emaneten verilmesi ya da Müslümanlara satılması seçeneklerinden birinin tercih edilmesini emretti<sup>119</sup>. Gerçekten Ayvalık ve

<sup>116</sup> *Osmanlı Tarihi*, V, 268.

<sup>117</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, *göst. yer.*, 143.

<sup>118</sup> HH 40603.

<sup>119</sup> HH 40603.

Yund Adası'nın "müceddeden" tahrir edilmesi için gerekli hazırlıkların yapıldığı anlaşılmaktadır<sup>120</sup>. Ayvalık ve çevresinde zabt edilen zeytin ağaçlarının sayısı 1.000.000'u aşıyordu. Bunlardan elde edilecek zeytinyağı ise 850.000 okka dolaylarında tahmin olunmuştu. Ancak yağ çıkartılabilmesi için değirmen gerekli idi. Fakat değirmenler harap olduğundan sancak mutasarrıfı vasıtasıyla iltizam yoluyla kazalar voyvodalarına ihalesi en uygun çözüm yolu olarak görünüyordu<sup>121</sup>.

Öte yandan daha Mora ihtilali sönmeden devlet, Batı Anadolu'dan şuraya buraya dağılmış olan reayanın eski yerlerine dönmeleri konusunda ılımlı bir tavır takındı. Böyle bir kararın alınmasında yabancı devletlerin önerilerinin de önemli bir rolü olsa gerektir<sup>122</sup>. Nitekim Ayvalık reayasının affedilmesi, dönenlerin korunması ve yerleştirilmesi konusunda bir buyruk çıkarıldı<sup>123</sup>. Midilli muhafızı Mustafa Ağa'dan Babîâlî'ye gönderilen 19 Ramazan 1239 (18 Mayıs 1824) tarihli bir arizada, Ayvalık ve Yund Adası reayasının "celp ve iskân" edildiği bildiriliyordu<sup>124</sup>. Peyderpey Ayvalık ve Yund Adası'na gelip yerleşen reayanın daha sonra zeytinlikleri geri verilmiştir<sup>125</sup>. Bununla birlikte Charles Texier 1832 yılında buraya geldiği zaman Ayvalık henüz eski canlılığına kavuşmamış bulunuyordu<sup>126</sup>.

### EK I

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH 40603, 16 Ramazan 1236.

#### Telhis

Karaman Valisi Bekir Paşa kullarının kaimesidir. Ayvalık reayasının kahr ve tedmirleri keyfiyetini ve kendisi Ayvalık'ın işi bittikten sonra asıl memuriyeti olan Eceabad tarafına azimet eylediğini inha ve Ayvalık reayasının bervech-i tahmin yirmibin keselik zeytinlik ve arazi ve mezruatları olduğundan bahis ile canib-i miriden zabt ve tahrir için birinin

<sup>120</sup> MD 239, 23. Asıl güçlük, sözkonusu yerlerin defterhane-i âmirede kayıtlı olmamalarından ileri gelmekte idi.

<sup>121</sup> Mübahat S. Kütüoğlu, *göst. yer.*, 143.

<sup>122</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, *göst. yer.*, 153.

<sup>123</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, *göst. yer.*, 153.

<sup>124</sup> HH 40219.

<sup>125</sup> HH 36235. Krş. Hıfzı Erım (Sakkari'den), *ayn. esr.*, 42-44.

<sup>126</sup> Charles Texier, *L'Asie Mineure*, 207.



memur buyrulmasını inba etmiş olmağla manzur-ı humayun-ı şahaneleri buyrulmak için arz ve takdim kılındı. Muktezay-ı irade-i seniyye-i şahaneleri üzre müşarünileyhin bir an akdem Bahr-i Sefid Boğazına vürudu ve vusulü babında isticali havi emr-i âli tastir ve tesyir kılınmış olub Ayvalık reayasının arazi ve mezruatlarının canib-i miriden zabt ve tahrir için zamme-i devlet-i aliyyelerinden bir münasib kulları tayin ve izan olunmak lazım geleceği rehîn-i ilm-i âlileri buyruldukda emr ü ferman hazret-i min lehül emrindir.

### *Sultan II. Mahmud'un Hatt-ı Humayunu*

Manzurum olmuştur. Müşarünileyhin ol tarafda bulunub imdad etmesi Cenab-ı Hakkın ihsanı olmuş. Yoksa çok ehl-i İslam şehid olurdu. Bu zeytun mahsulü ve mezruat telef olmasun. Bir bilür âdem varub tahrir eylesün. Badehu ya ol havalide bir sahib-i nüfuz âdeme ihale ile emaneten idare ettirilüb yahud ehl-i İslama fûruht olunub çaresi bulunur.

Devletlü saadetlü mürüvvetlü karındaş-ı hemkârım Sultanım hazretleri.

Bundan akdem Ayvalık kazası ve Yund Adası reayası alem-i efrac-ı bağı ve isyan oldukları bazı mahallerden derbar-ı merhametdare inha olunarak canib-i şer'i şerifden verilen fetvay-ı şerife mucibince kazay-ı merkuma varılıb reayay-ı merkumenin kahr ve tedmir ve iyal-ı evladlarının seby ve esir kılınmasına irade-i kat'ie-i Cenab-ı Şehinşahi taalluk ederek memuriyetimizi havi celaletriz-i sahife-i sudur olan ferman-ı celilişşan Eceabad'a müteveccihen esnay-ı rahda savb-ı hulusüvariye vasıl ve muahharan tuğyan etmemiş oldukları rivayet olunarak nefsü'l emirde daire-i itaatte iseler reaya muamelesi icra olunmak sadırolan emr-i âli mazmun-ı münifine rehn-i senaveri şamil olub ber muktezay-ı emr ve irade-i humayun bulunduğumuz mahalden sevk-i semend-i azimet ile mah-ı ramazan-ı şerfin sekizinci cuma günü Medine-i Bergama'ya vusulümüz müyesser olub derhal Ayvalık ve Yund adası naibleri ve voyvodaları ve muhafazalarına memur Denizli Voyvodası Tavaslı Osman Ağa kulları nezd-i senaveriye celb ve ihzar ve reayay-ı mersumenin hal ve keyfiyetleri istifsar olundukda reayay-ı mersume mukaddema ol havalilerde geşt ü güzar eden korsan teknelerine duhul ve bazan derun-ı kasabaya taife-i sefineden vusul ile beynlerinde gizlüce ittihad ve fesad olduğu ihsas olunmuş ise de fiile getürmeğe fırsat bulamayarak ol günlerde bahren donanmay-ı humayun ve berren mumaielyh Osman Ağa ve asakir-i saire memur buyrulmuş olduğundan zaruri muzmer-i derun-ı hıyanet meşhunları olan meram-ı

melanet encamlarını izmar ve iman-ı ye's kabilinden olarak zahiren itaat ibraz ve izhar ve memurinin derun-ı kasabaya vülûc ve kendülerinin kasabadan taşra huruçlarına adem-i rızada ısrar ve ihtilas-ı vakt-i fırsata intizar üzre olduklarını ihbar etmeleriyle bermuceb-i emr-i âli reayay-ı mersume taraflarına bir kıt'a buyruldu ve bir kıt'a suret-i emr-i âli tisyar ve daire-i raiyyet ve iddiay-ı itaatte reayanın irade-i seniyye muktezasınca memur olanları derun-ı memlekete kabul veyahud kendüleri memurin taraflarına vüsul ile isbat-ı raiyyet eylemek şiar-ı itaatten olduğu ve bu suretlerden yine imtına eyledikleri takdirce muktezay-ı fermude-i seniyyenin icra kılınacağı tahrir ve iş'ar olunub ol esnada donanmay-ı hümayun ol havaliden gitmiş ve korsan sefine vülûc ve huruca fırsat bulmuş olduklarından korsan taifesiyle şedd-i nitak-ı ittifak ve derun-ı kazada mekmen mahallere müsellaah asakir müheyya kılarak suret-i muvazaa ve nifak ile üç yüz neferi mütecaviz reaya taraf-ı abidaneme vürud ve desise-i iblisiye ile her biri irae-i ruy-i itaat ve tarafımızdan dahi hezaran emniyet ve istimalet ile bâ emr-i âli munafazalarına memur olan Osman Ağayı derun-ı kasabaya almak ve alâ tarikü'r rehn otuz nefer kocabaşılarını Deraliyye'ye göndermek üzre suret ve reayay-ı mesfure ile bilmaiyyet Ayvalık'a azimet ve emr-i muhafazaya dikkat eylemesi için Osman Ağa yedine bir kıt'a buyruldu verilerek cümlesi avdet ettirilüb hulûsverleri dahi ferdası mah-ı mezburun on beşinci cuma günü diğer memuriyetimiz tarafına müteveccihen Ayazmend kazasına alemküşay-ı azimet olub yevm-i mezburda alessheher Osman Ağa kulları mesfurlar ile bilmaiyye derun-ı kasabaya girmiş ve çend ruz mukaddem dahi Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı saadetlü İbrahim Paşa hazretlerinin kethüdası Mehmed Ağa Ayvalık'a gelmiş olub nim saat tevakkufdan sonra yetmiş kadar bir direkli ve iki direkli korsan tekneleri ve altmış kadar piyade kayık ve sandallar toplar atarak bahren ihata ve külliyetlü asakir ihraç ve derhal müretteb ve muhtefi olan askerleri dahi memerrgâh olan mahalleri kat' ederek asakir-i İslam zafer encamı muhasara ve muharebeye ictisar ve maazzallahuteala külliye izale ve idamlarına ibtidar eylediklerini askeriden çend neferi bertakrib firar ile iki buçuk saat mesafe olan Ayazmend merhalesinde tarafımıza ihbar idüp derakeb delil ve tüfenkçe ve hayta ve sair mevcut dairemiz ba ilgar-ı tisyar olunub vüsullerine kadar hıfz-ı Rabbani ile cüz'i asker nuş-ı câm-ı şehadet etmiş ve maadası Osman Ağa ve Mehmed Ağa kullarıyla bilmaiyye salimen cenk ve peykâr ederek haric-i kasabaya huruş ve huruc etmiş oldukları tekrar tarafımıza ihbar ve istizan olunmuş ve muktezay-ı irade-i seniyyenin infaz ve icrası farz-ı ayn olub sezavar oldukları cezalarının icrasına ruhsat ve istimalet verilerek bâavn ve inayet-i cenab-ı bâri ve yümn-i nefsi akdes-i



hazret-i tâcidârî muzaffer-i min indü Allah olan cuyuş-ı nusretpûş-ı İslamiyan şimşir-i abdarı uryan ederek melain-i hıyenet âyine muhaceme ve mukateleye ibtidar ve kârhaneye rüzgâra yâdigâr olacak vechle girüdar-dan sonra وان جندنا لهم الغالبون , sırr-ı şerifi mefadınca taife-i sahifenin iki bin mikdarı iltikam-ı samsam-ı intikam ve üç bin mikdarı evlad ve iyal ve hane ve emvalile ihrak binnar ve bir takım küffâr hezimet şiar korsan sefinelerine firar sevdasıyla müstağrak-ı deryay-ı kahr ve idbar ve bir takımı seby ve esir kılınarak ganaim-i leşker-i zafer peyker ve maadaları dahi sefine-i nikbet-i define-i korsanî makarr ederek bad-ı banküşay-ı aynel mefer olub gazab-ı âteşbâr-ı hazret-i padişahiye tamam-ı mazhariyetile nâm ü nişan-ı memleket ve mekânlarından eserleri nümayan olmayarak hâk ile yeksân ve ilâ âhirü'z zaman ibretgâh-ı âlemiyan olub Yund adası etrafında ve Midüllü ceziresi pişgâhında geşt ü güzar eden korsan eşkiyasından muharese için Ayvalık viranesinin sahil taraflarına yine bâ emr-i âli memuriyeti vechile Osman Ağa kulları bırakılarak ferdası mashuben bisselam diğerr memuriyet-i ihlaskâranem tarafına azimet olunduğu vesile-i ibraz-ı ihlasım olmuştur. Bimennihi taalâ ledeşşeref-i vüsul malum-ı devletleri buyruldukda taraf-ı huluskârların teveccühât-ı deruniyelerinden dûr buyurmamaları etemm-i müsteday-ı hulusveridir.

Fi 16 Rama zan sene 36 (17 Haziran 1821)

İnayetkâr Sultanım Hazretleri

Ayvalık eşkiyaları bervech-i muharrer idam ve bakiyyesi korsan sefineleriyle firar etmiş olub rivayet olunduğuna binaen yirmi bin kese akçalık zeytinluk ve arazi ve mezruatları olub ilâ el an şair ve buğdayları biçilmemiş olmağla telef olmayarak vikayeten li'l mîrî taraf-ı devlet-i aliyyeden bir hademe tayini veyahud bu havalilerden bir mutemed bendelerine ihale buyurulmasından kanga şikkın muvafık-ı irade-i seniyye ise ifate-i vakt olmayarak derhal tayin ve irsaline himmet-i havale-i şime-i atfetleridir.

Mühür: Ebubekir bin Faik.

\* Kur'an, XXXVII, 173. "Bizim ordumuz elbette galip gelecek" (krş. Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul, 1947, II, 706).

## EK II

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH 40679

*Telhis*

Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa kullarının varid olan kaimesidir. Muktezay-ı irade-i seniyye-i şahaneleri üzre bundan akdemce Ayvalık ve Yund Adası reayalarının inha olunan isyanları sahih ise ber mucib-i fetvay-ı şerife cümlesi kahr ve tedmir ve iyal ve evladları esir olunmak babında ısdar ve tisyar olunan ferman-ı âli mucibince evvel emirde Ayvalık reayasının hal ve keyfiyetlerini anlamak için ol sevhale asker ile tayin etmiş olduğu kethüdasını memur etmiş olduğundan kethüday-ı mumaileyh Ayvalık kasabasında iken ramazan-ı şerifin on üçüncü günü bahren bir takım eşkiya tekneleri zuhur ve hücum ve Ayvalık reayası dahi isyan ve şekavetlerini izhar birle gerek kethüday-ı mumaileyhin maiyetinde bulunan asker ve gerek esnay-ı rahda bulunan Karaman Valisi Bekir Paşa kulları bilistihbar gönderdiği asker ve Tavaslı Osman Ağa kulları ve maiyeti olan Aydın askeri reayay-ı mesfure üzerine teksif ederek ne vechle kahr ve müzmahil etmiş olduklarını mübeyyin kethüday-ı mumaileyhin kendüye gelen kâğıdı ihmal eylediğini ve sevhale-i mezkûrenin bundan böyle dahi muhafazasına dikkat eylemesi kethüday-ı mumaileyhe tekid ve maiyetine bir mikdar asker dahi irsal etmiş olduğunu tahrir ve inha etmekle manzur-ı hümayun-ı şahaneleri buyrulmak için arz ve takdim kılındığı ve bu vechle Ayvalık reayasının Lillahülhamd saye-i mehabetvaye-i cihanbanilerinde layık gibice kahr ve izmihlalleri müyesser olub bu babda memurlar ve gerek esnay-ı rahda tesadüf eden Karaman valisi müşarünileyh kulları güzel sa'y ve gayret etmiş olduklarından vaki olan hizmetlerini tahsin zımında cevabname tahriri ve kendülerin ve gerek sairin tezayüd-i şevk ve gayret ve mesruriyetlerini mucib olmak üzre bu maddede hidmeti sebkat eden kullarının münasib kürk ve yahud suret-i âhar ile taltifleri hususunda ne vechle irade-i seniyye-i şahaneleri müteallik olur ise icrasına ibtidar ve Yund Adası reayası dahi bu vechle tedib ve tedmire muhtaç olduklarından heman arasını uzatmayarak şu günlerde imkanını bulub bunların dahi haklarından gelinmesi esbabını istihsale himmet eylemesi Hüdavendigâr mutasarrıfı müşarünileyhe tahrir ve iş'ar olunması bugün mecliste tezekkür olduğu rhin-i ilm-i âlileri buyruldukda, emr ü ferman hazret-i minlehü'l emrindir.



### *Sultan II. Mahmud'un Hatt-ı Humayunu*

Hüdavendigâr mutasarrıfının işbu kaimesiyle kendüye vürüdeden evrak ve ilam manzur-ı humayunum olmuştur. Aferin. Hak Taala cümlesini berhudar eyliye. Din gayretini icra etmişler. Tahsin ve aferini havi cevap tahrir olunub Yunda adasını dahi bu vechle etmeleri teşvik olunsun. Bu maddede vezirlere kürk iktiza etmez. Lakin Tavaslı Osman Ağa'ya ve Hüdavendigâr mutasarrıfının kethüda ve silahdarına ve Karaman Valisi Bekir Paşa tarafından tayin olunan sergerdelere kürkleri ve hil'atler gönderilmek münasibdir. Heman her tarafta reaya edna hareket ederse istimalet vermeyüb kırmağa bakmalı. Zira günbegün hıyanetlerini meydana koymağa başladılar. Anadolu'ya nefy olacak gâvurları ne vecihle ettiğiniz ihbar etmiyorsunuz. Nefy olunmakta mı ve Anadolu'ya geçüb nereye gidiyorlar ve kim muhafaza ve nezaret edecek ifade eyliyesin.

Devletlü inayetlü mezid-i atfet ve merhametlü veliyünniam amimü'l mecd ve'l kerem efendim sultanım hazretleri.

Bundan akdem Ayvalık ve Yund Adası reayalarının izhar-ı isyan ve tuğyan etmiş oldukları bazı mahallerden derbar-ı merhamet medara inha olunarak reayay-ı mesfurenin isyanları sahih ise taraf-ı şer'den verilen fetvay-ı şerife mucibince kahr ve tedmir ve iyal ve evladları seby ve esir kılınmasına irade-i seniyye taalluk edüb ol babda sadır olan emr-i âlişan mucibince reayay-ı mesfurenin isyanları sahih ise muktezasının icrasına mübaderet olunmak için derakeb taraf-ı çakeriden silahdarımız kulları gönderilmiş ve vakt ü hale nazaran Ayvalık havalisinde olan Edremit ve Ayazmend ve Kızılcatusla ve Armutovası sahillerinin muhafazası lazım gelmiş olduğundan sevahil-i mezkûrenin muhafazası için bundan akdem savb-ı âcizanemizden tayin kılınmış olan kethüdamız kulları sevahil-i mezkûrenin muhafazasına birer mikdar asker vaz' ederek Ayvalık reayasının ahvallerini kesb-i ittıla etmek ve adem-i isyanları takdirinde muhafazalarına mübaderet eylemek üzere bir mikdar asker ile bundan akdem derun-ı Ayvalık'a duhul edüb ve emr-i muhafazaya kıyam üzere iken mah-ı ramazan-ı mübarekin on üçüncü çiharşenbih günü yetmiş beş kıt'a korsan sefineleri zuhur ve Yund Adasının tarafeyninde vaki Dalyan ve Dolab tabir olunan limanlara vaz'ı lenger-i nuhuset eylediklerinde ve Ayvalık'dan bazı kefereler hafiyeten sefinelere firar etmekte olduklarını kethüdamız kulları tahkik ederek iskelelere asker vaz' ve tayin ve Ayvalık limanında olan kayıkların dümenlerini ahz birle tedabir-i lazimeye teşebbüs etmiş ve bu keyfiyet Bergama'da ikamet üzere olan Karaman valisi atufetlü Ebubekir Paşa hazretleri bendelerine aks ederek Bergama'dan hareket ve ferdası

yevm-i pençşenbih Ayazmend'e vürud ve derhal Tavaslı Osman Ağa kullarının maiyetinde olan Aydın askeri ile daire-i müşirelerinde olan delil ve tüfenkçi askerlerini irsal buyurmuş olduklarından asakir-i merkume dahi iskelelere münasib olan mahallere vaz' olunarak muhafaza üzere iken korsan sefinelerinden yüzden müteceviz piyade kayık ve sandallarıyla toplar atarak Ayvalık'a bahren ihata ve asakir-i İslam dahi bunları duhulden men sadediyle muharebede iken Ayvalık gâvurları dahi berren muharebeye ictisar ve memerr-i mahalleleri kat ederek asker-i İslamı izaleye ibtidar eyledikleri guzzat-ı zafer sematın meşhudları oldukda cümleten üzerlerine hücum ve sel'-i şimşir bâ avn ü inayet bâri ve kuvve-i hazret-i cihandari iki bin mikdarı kahr ve tedmir ve üç bin kadarı seby ve esir ve vafiri dahi ihrak binnar olarak vasil-ı derekât-ı bi'sel masir ve bir takımı dahi korsan sefinelerine firar daiyyesiyle garik-i deryay-ı kahr ve tedmir olmuş ve maadaları korsan sefinelerine bad-ı banküşay-ı hizlan ve mazhar-ı gazab-ı âteşbar-ı hazret-i padişahi olarak memleket ve meskenleri binam ü nişan ve mucib-i ibret-i âlemiyân olmuş idüğü ve zikr olunan korsan sefineleri elyevm Yunda Adası cidarında bad-ı banküşay-ı idbar olarak geşt ü gûzar üzere oldukları bu defa kethüdamız mumaileyh kulları tarafından savb-ı çakeriye vürud edüb arz-ı hal-i acizaneme mevzuan takdim-i hakipay-i veliyü'n numaneleri kılınan varakası mealinden müsteban olacağı ve sevahil-i mezkûrenin kemakân muhafazasına dikkat eylemesi savb-ı çakeriden bu defa dahi kendüsüne tekid olunmuş ve maiyetine bir mikdar asker dahi memur kılınmış olduğu beyanı arz-ı hal-i rakiyethal-i âcizanem takdimine ictisar kılındığı İnşallahü Taala leda esa'dü'l vüsul muhat-ı ilm-i âlem âray-ı veliyü'n numaneleri buyruldukda emr ü ferman devletlü inayetlü mezid-i atıfet ve merhametlü veliü'n niam amimü'l cûd ve'l kerem efendim sultanım hazretlerindir.

Fi 19 Ramazan sene 1236 (20 Haziran 1821)

Bende

Mühür: İbrahim





1821 İsyanı Sırasında Mora Yarımadası ve  
Batı Anadolu Kıyıları

